

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА**

Факультет економіки і підприємництва

Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

Допущено до захисту

“ _____ ” _____ 2023 р.

Зав. кафедри, д.е.н., професор

_____ **Прокопчук О.Т.**

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
МАГІСТРА**

**Особливості системи соціального страхування в
Україні**

Виконав – студент 2 курсу, групи 21 м-ф
освітньої програми «Фінанси, банківська
справа та страхування»
спеціальності 072 Фінанси, банківська
справа та страхування

Ліщеновський Владислав Георгійович

Науковий керівник – д.е.н., професор

Мальований Михайло Іванович

Реферат

на кваліфікаційну роботу магістра «Особливості системи соціального страхування в Україні»

студентки факультету економіки і підприємництва
Уманського національного університету садівництва
(спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»)

Ліщеновський Владислав Георгійович

Сьогодні соціальна політика держави має перетворитися на один із головних напрямів діяльності, але, на жаль, в Україні не вироблено прийнятну ідеологію соціальних перетворень, а концепція соціальної політики має виглядати вельми просто й полягати в розумному поєднанні принципів індивідуальної та солідарної відповідальності держави перед громадянами через механізм соціального страхування. Це означає, що держава проявляє турботу про працездатне населення у формах, які підвищували б особисту відповідальність, не ставлячи в принизливе становище одержувачів допомоги. Водночас ідеї солідарності в суспільстві повинні реалізовуватися у фінансовій підтримці державою найуразливіших і незахищених верств населення: пенсіонерів, дітей, інвалідів.

В даній роботі, яка складається з трьох розділів, використано теоретичний матеріал із сучасних навчальних посібників, наукових статей та інших праць провідних науковців. Загальний об'єм роботи складає 57 сторінок, основний текст розміщений на 52 сторінках. Робота містить 16 рисунків, 7 таблиць, а також 2 додатки. Кількість використаних джерел становить 50 наукових праць та Інтернет-ресурсів.

Мета написання кваліфікаційної роботи магістра – аналіз та оцінка стану системи соціального страхування в Україні для обґрунтування рекомендацій щодо покращення її функціонування.

В першому розділі розглянуто теоретико-організаційні підходи до системи соціального страхування.

В другому розділі здійснено аналіз та оцінку системи соціального захисту населення України.

В третьому розділі окреслено шляхи покращення функціонування системи соціального страхування України.

Анотація

Кваліфікаційна робота магістра присвячена аналізу та оцінці стану системи соціального страхування в Україні з метою подальшого обґрунтування рекомендацій щодо покращення її функціонування.

Ключові слова: соціальне страхування, соціальна політика, страхування життя, пенсія, пенсійне страхування.

Summary

The master's thesis is devoted to the analysis and evaluation of the social insurance system in Ukraine with the aim of further substantiating recommendations for improving its functioning.

Keywords: social insurance, social policy, life insurance, pension, pension insurance.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО СИСТЕМИ	
1. СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ	6
РОЗДІЛ АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО	
2. ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ	14
2.1 Стан функціонування Пенсійного фонду України.....	14
2.2 Аналіз системи соціального забезпечення та соціальної допомоги на прикладі відділу обслуговування громадян № 1 і № 2 в м. Умань (сервісного центру) ГУ ПФУ в Черкаській області.....	27
РОЗДІЛ ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ	
3. СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ УКРАЇНИ ..	36
ВИСНОВКИ.....	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	52
ДОДАТКИ.....	55

ВСТУП

Соціальне страхування є важливою складовою частиною соціальної політики держави та водночас невід'ємним компонентом соціального захисту населення, адже, однією з головних функцій держави є забезпечення гідних умов життя та добробуту громадян. При переході України до соціально спрямованої ринкової економіки роль держави у проведенні соціальної політики збільшується. На сьогоднішній день система соціального страхування в Україні перебуває на стадії розвитку та реформування, тривають пошуки її оптимальної структури, основних функцій, провідних напрямів діяльності. Тож, обрана нами тема магістерського дослідження є актуальною.

Актуальність теми магістерського дослідження також зумовлена необхідністю підвищення рівня стандартів соціального захисту населення та досягнення міжнародних стандартів рівня життя для збереження стабільності та соціальної рівноваги в суспільстві.

Важливим завданням держави на даному етапі є побудувати таку систему соціального захисту, яка б могла швидко і якісно підняти рівень життя соціально незахищених груп населення і в той же час не гальмувати розвиток економіки.

Дослідженням теорії та практики соціального страхування як елемента державної соціальної політики займалися науковці: В. Безугла, С. Березіна, Н. Внукова, Г. Григоращ, А. Дутчак, О. Кириленко, Г. Козоріз, Ю. Конопліна, С. Кропельницька, М. Мальований, О. Петрушка, В. Плиса, І. Серватинська, С. Юрій та інші.

Науковці звертають увагу на необхідність ефективного реформування системи соціального страхування в Україні з метою всебічного соціального захисту всіх верств населення.

Реформування системи соціального страхування України зумовлено необхідністю запровадження нової більш ефективної та економічного обґрунтованої системи забезпечення життєдіяльності людей, які з незалежних

від них причин опинилися в скрутному матеріальному становищі та потребують соціального захисту.

В умовах соціально-економічної кризи реформа системи соціального страхування повинна зайняти провідну роль у започаткованих Україною економічних перетвореннях, адже в державах з соціально-орієнтованою економікою обов'язково є соціальне страхування, яке забезпечує підтримку значної частини суспільства.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

Система надання соціальних послуг населенню є доволі ускладненою підсистемою цілісної системи органів державного управління, де центральним органом є Міністерство соціальної політики України, яке повинно забезпечувати формування та реалізацію державної політики у сфері соціальної захисту громадян країни. Соціальна політика виступає одним із основних факторів регулювання забезпечення соціального рівня добробуту населення країн які розвиваються. Структурні підрозділи МСПУ на місцевому рівні складають регіональне управління. Система соціального захисту населення України має розгалужену регіональну структуру соціальних закладів та установ, завдяки яким надаються соціальні послуги певним групам населення. Усі установи і заклади, які надають такі послуги мають складну ієрархічну будову, від регіональних закладів до мультидисциплінарних команд фахівців (представники як соціальних служб, так і працівники інших підприємств, організацій та установ, а також волонтери). Проте, цільове використання коштів вимагає більш злагодженого підходу до застосування технологій фінансового та організаційного менеджменту, оскільки в Україні соціальна політика є більш зосереджена на цільове фінансування соціальних бюджетних статей ніж на адресну допомогу окремим категоріям населення.

Що стосується України, то за період становлення її державності система соціального захисту населення зазнала кардинальних змін від пострадянської системи “зрівнювання” до європейської системи “диференціації”. Проте, на думку багатьох науковців, в даній сфері відбулися суто теоретичні зміни, які пов’язані з методами залучення джерел фінансування та механізмом здійснення соціальних виплат. Перед Україною постали розширені зобов’язання щодо дотримання міжнародних соціальних стандартів, які вимагають диверсифікації каналів проведення соціальних виплат та делегування частини соціальних функцій центрального уряду домогосподарствам та корпоративному сектору.

На даний час всі держави члени Ради Європи ратифікували Європейську соціальну хартію, Україна підписала Європейську соціальну хартію 7 травня 1996 р. і тільки Законом України від 14 вересня 2006 р. № 137V ратифікувала цей документ.

Оскільки об'єктами та суб'єктами соціальної політики виступають з однієї сторони державні інститути, а з іншої – населення країни, то доцільно розглядати комплексну систему соціального захисту як державний інститут опіки найменш захищеного прошарку населення (рис. 1.1).

Відповідно до інституційної парадигми “ соціальний захист населення – відносини між суспільством та соціально вразливими верствами соціуму з приводу отримання ними економічних благ (соціальні виплати, допомоги, компенсації, пільги, податкові знижки та кредити) для забезпечення існуючих у країні соціальних стандартів через діяльність відповідних інститутів (соціальні гарантії, соціальні стандарти, соціальні нормативи, державні та громадські організації, фонди і установи, а також корпорації і міжнародні інституції)” [1-2].

Рис. 1.1. Система соціального захисту населення

Джерело: авторське узагальнення за даними джерел [3-5; 8; 11].

Через складну ієрархію інститутів соціального захисту населення дуже важко прослідкувати за джерелами фінансування соціальних статей витрат як на державному, так і на місцевих (територіальних) рівнях. Згідно статистичних показників соціальна сфера в Україні є недофінансованою через відсутність належного бюджетного фінансування. В країнах Європи захищеними статтями видатків держбюджетів є видатки соціального характеру. Найбільш питому вагу в європейських бюджетах займають видатки на соціальні потреби. Уряду України необхідно встановити державні мінімальні стандарти, які повинні зафіксувати межу показників якості та обсягу надання соціальних послуг населенню нижче якої вони не повинні опускатися. Світовій практиці також непритаманні стратегії відміни або скорочення конкретних соціальних програм у випадку їхніх державних недофінансувань, що досить часто реалізуються в Україні. Оскільки соціальний сектор включає в себе політику щодо рівня зайнятості, безробіття, а також охорони здоров'я, освіти і науки, то соціальні програми повинні бути не тільки захищені урядом країни, але й переглядатися та збільшуватися за умов зростання бюджетних доходів [2].

Основними причинами недофінансування соціальної сфери являються не тільки нестача державних фінансів та дефіцити місцевих бюджетів, але й тому що не розробляються нові нетрадиційні для економіки країни – недержавні кошти, такі як створення соціальних фондів та залучення приватного бізнесу. Фінансове забезпечення соціальної сфери розглядається як комплексна підсистема фінансово-кредитного механізму, методу покриття витрат, методу фінансового впливу на соціально-економічні процеси та сукупність грошових фондів (рис. 1.2). Під фінансовим забезпеченням соціальної сфери розуміють цілісну систему організації фінансових відносин, які включають відповідні форми, методи та інструменти їх реалізації, в процесі мобілізації та розподілу фінансових ресурсів з метою створення умов для ефективного функціонування соціальної сфери в Україні на основі вирішення відповідних завдань, зумовлених соціальними функціями держави [5-6]. З рис. 1.2 видно, що система фінансування соціальної сфери складається з бюджетних та позабюджетних

коштів. Позабюджетне фінансування здійснюється за рахунок самофінансування, мобілізація коштів з інших джерел фінансування та кредитування. В Україні найменш поширеною практикою є формування інших джерел для фінансування соціальної сфери, які включають спонсорські кошти, фінансування з державних цільових фондів, а також надходження від громадських та благодійних фондів.

Рис. 1.2. Система фінансового забезпечення соціальної сфери

* Джерело: авторське узагальнення за даними джерел [35-37].

Науковець Гриненко А.М. зазначає, що перший офіційний досвід страхування в Україні припадає на 90-ті рр. XIX століття, коли в південному регіоні у 1899 р. почало діяти Одеське товариство взаємного страхування фабрикантів та ремісників від нещасних випадків з їх робітниками і службовцями [8]. У 1903 р. було прийнято Закон «Про відповідальність підприємців за нещасні випадки з працівниками», за яким встановлювалась винагорода робітникам і службовцям, які постраждали від нещасних випадків на виробництві. Цей закон започаткував основи страхування працівників на випадок травм і захворювань. На сьогодні в державі існує досить розроблена

система соціального страхування, затверджена у відповідному законодавстві [3-5; 11-13].

Наступною віхою історичного розвитку соціального страхування на території України, як зазначає дослідниця Зайчук Б.О. стала поява обов'язкового соціального страхування. Так, страховим законодавством Російської імперії, прийнятим у 1912 р. і доповненим у 1917 р., передбачалося обов'язкове страхування на випадок хвороби, пологів і трудового каліцтва, яке здійснювалося лікарняними касами, що займалися питаннями страхування через хворобу і пологи, та товариствами страхувань, що здійснювали страхування через трудове каліцтво. А 11 грудня 1917 р. вперше у світі прийняли Положення про страхування на випадок безробіття, яке поширювалося на всіх робітників і службовців, за винятком осіб, заробіток яких перевищував тримісячний середній заробіток у певній місцевості, а 15 листопада 1921 р. було підписано Декрет Ради народних комісаріатів «Про соціальне страхування осіб, зайнятих найманою працею» [12-15].

Як зазначає Мальований М.І., «після здобуття незалежності перед Україною постало питання розроблення національного законодавства з пенсійного забезпечення й нової державної стратегії соціального захисту, яка б відповідала ринковим умовам, забезпечувала кращу соціальну захищеність пенсіонерів. Тому в 2004 р. набрали чинності Закони України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (у законі поняття «пенсійне забезпечення» замінено поняттям «пенсійне страхування»), та «Про недержавне пенсійне забезпечення», що поклали початок формуванню нової системи пенсійного страхування [19-22].

Так, у 2010 р. набуває чинності Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне страхування», який визначає правові та організаційні засади забезпечення збору та обліку єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, умови та порядок його нарахування і сплати» [34]. Інша сучасна дослідниця Ричік Л.І., на основі аналізу джерел стверджує: «Низка науковців, зокрема, Н. Внукова, Н.

Кузьминчук, виокремлюють чотири етапи розвитку соціального страхування в незалежній Україні [43].

До першого етапу (1990–1998 рр.) належать такі заходи у сфері реформування системи соціального страхування України, як законодавче закладення основ соціального страхування («Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»), створення Пенсійного фонду України.

На другому етапі (1999–2000 рр.) закладено основи для переходу на персоніфікований облік у пенсійній системі на основі Європейського кодексу соціального забезпечення (1964 р.) та рекомендацій Міжнародної організації праці (1944 р.).

Третій етап (2001 р.) характеризується запровадженням інших видів соціального страхування, таких як загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття, соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, які спричинили втрату працездатності, соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням. Для четвертого етапу (2002–2009 рр.) характерним став перехід на призначення оформлення пенсій у пенсійному фонді, законодавче закріплення недержавного пенсійного забезпечення та розробка законопроектів про медичне соціальне страхування» [6-7; 14; 33].

Далі авторка дослідження визначає, що «на сьогодні доцільно виокремити й п'ятий етап реформування (2010 р. – до сьогодні), адже відбувся перехід до застосування єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування з подальшим його перерозподілом за встановленими нормативами до Пенсійного фонду та фондів соціального страхування, а також здійснено крок у напрямі застосування накопичувальної системи пенсійного страхування та законодавчо закріплено підвищення пенсійного віку, що залишався незмінним протягом 80-ти років» [43].

Сьогодні побутує думка, що «роль соціального страхування у нейтралізації соціальних ризиків та у збереженні добробуту населення важко переоцінити. Система соціального страхування, пройшовши тривалий шлях еволюції, модифікувалась відповідно до потреб часу, проте й нині відбуваються зміни та адаптація окремих її елементів та механізмів відповідно до потреб сьогодення» [17].

Багато науковців по-різному дають визначення поняття «соціальне страхування», але досить цікавим є трактування терміна у виданні Національного університету «Києво-Могилянська академія», де зазначено, що «соціальне страхування» – це встановлена державою система права щодо надання соціальних послуг та матеріального забезпечення громадянам у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати годувальника, безробіття з незалежних від громадянина причин, старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових коштів, що формуються шляхом сплати страхових внесків працедавцями та найманими працівниками, а також бюджетних асигнувань у випадках, визначених законодавством.

Дослідник Адамик О.В. дає власне тлумачення соціальному страхуванню, зазначаючи: «Соціальне страхування є джерелом матеріального забезпечення громадян у разі безробіття, захворювання, нещасного випадку, а також у старості. Його можна собі уявити як соціальну систему, що ставить за мету створення загальнонаціональної організації взаємодопомоги обов'язкового характеру, яка зможе діяти з найвищою ефективністю лише у тому випадку, якщо вона буде всеосяжною як з точки зору охоплення нею населення, так і з точки зору покриття ризиків. Кінцева мета полягає в реалізації плану, який захищав би всю сукупність населення від всієї сукупності факторів нестабільності. Тобто всеосяжність та універсальність є одним із способів символічного стирання класових відмінностей у сфері соціального простору» [1]. У Законі України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» дано визначення терміна «загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (далі – соціальне страхування) – це система прав,

обов'язків і гарантій, яка передбачає матеріальне забезпечення, страхові виплати та надання соціальних послуг застрахованим особам за рахунок коштів Фонду соціального страхування України [28].

Отже, соціальне страхування є джерелом матеріального забезпечення громадян у разі безробіття, захворювання, нещасного випадку, а також у старості. Його можна собі уявити як соціальну систему, що ставить за мету створення загальнонаціональної організації взаємодопомоги обов'язкового характеру, проте й нині відбуваються зміни та адаптація окремих її елементів та механізмів відповідно до потреб сьогодення. Наразі, Україна має низький економічний розвиток, тому належно забезпечити страхування належним чином не в змозі.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

2.1. Стан функціонування Пенсійного фонду України

Процес становлення ринкової економіки в Україні, а також поява власників підприємств зумовила зростання ролі соціального страхування, яке сьогодні характеризується осмисленням досвіду роботи фондів соціального страхування (Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, Фонду соціального страхування, Пенсійного фонду), вдосконаленням їх роботи стосовно більшого охоплення соціальних ризиків та вдосконаленню страхових виплат.

Недоліки схеми управління фондами соціального страхування, їх збільшені штати, випадки нецільового використання коштів соціального страхування вимагають зміни підходів до управління соціальним страхуванням.

Напрямок використання коштів Пенсійного фонду регулюється статтею 73 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» і включає виплату пенсій в системі солідарності, а також надання соціальних послуг, передбачених цим законом, оплата послуг з виплати та доставки пенсій, а також створення резервів Пенсійного фонду, фінансування адміністративних витрат, пов'язаних з виконанням обов'язків, покладених на Фонд пенсійного забезпечення [28]. Завдання ПФУ- забезпечити виплату трудових і соціальних пенсій (по старості, інвалідності, годувальнику, збільшеному робочому часу і т.д.), для фінансування певних соціальних програм держави); виплата підтримки пенсіонерам з низькими доходами; фінансування підтримки по догляду за дітьми; забезпечення витрат на поховання пенсіонерів; виплата підтримки по догляду за дітьми, самотніми людьми та інвалідами; фінансування пенсійних допомог, допомог жертвам політичних репресій і т. д.

Аналіз динаміки ВВП, показників бюджету Пенсійного фонду і фонду оплати праці за 2018-2022 рр. свідчить про те, що темпи зростання видатків Пенсійного фонду випереджають ріст ВВП та фонду оплати праці (табл. 2.1).

**Динаміка основних фінансових показників діяльності
Пенсійного фонду України за 2018-2022 рр.***

Показник	2018		2019		2020		2021		2022	
	млн грн	приріст, %	млн грн	приріст, %	млн грн	приріст, %	млн грн	приріст, %	млн грн	приріст, %
Номінальний ВВП	720731,0	132,5	949864,0	131,8	1046500	110,2	1086935	103,9	1177000	108,29
Доходи ПФУ	101379,8	140,4	143488,2	141,5	148372,7	103,4	183565,2	123,7	193452,4	105,39
Власні доходи ПФУ	75531,6	139,1	101949,9	135,0	99781,7	97,9	119342,7	119,6	150214,3	125,87
Видатки ПФУ	99940,5	135,0	150349,1	150,4	165590,0	110,1	191472,7	115,6	209007,8	109,16
Дефіцит бюджету ПФУ	25 848,2	144,4	41 538,3	160,7	48 591,0	117,0	64 086,5	131,9	36 019,9	56,2

*Джерело: узагальнено та розраховано на основі даних Пенсійного фонду України.

Порівняльний аналіз співвідношення доходів і видатків Пенсійного фонду за період 2018-2022 рр. свідчить про зростання диспропорцій між видатками Пенсійного фонду та його доходами: у 2018 р. цей показник становив 2,5 %, у 2020 р. – 11,6%, у 2022 р. – 7,5%. Динаміку доходів і видатків бюджету Пенсійного фонду за 2018-2022 рр. наведено на рис. 2.1.

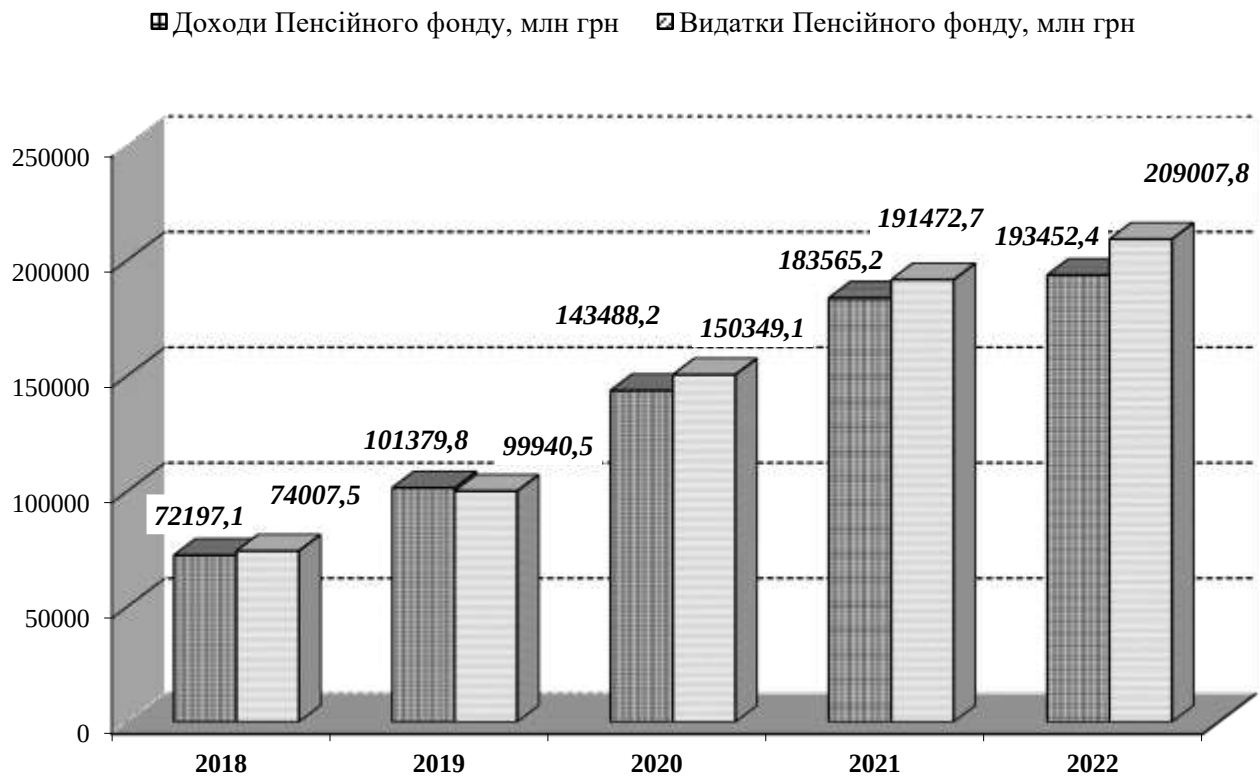

Рис. 2.1. Динаміка доходів і видатків Пенсійного фонду України за 2018-2022 рр., млн грн

[Джерело: узагальнено та побудовано на основі даних Пенсійного фонду України].

На сьогоднішній день серед громадян України постає важливе питання стосовно їхнього пенсійного забезпечення, яке не відповідає належному рівню. Ці проблеми зумовлені, перш за все, невідповідністю доходів та видатків бюджету Пенсійного фонду України, наявністю великого дефіциту, а також існуванням недоліків порядку справляння встановлених законодавством зборів [1-3; 6]. Негативними факторами, що впливають на формування дохідної частини бюджету Пенсійного фонду України і на економіку держави загалом, на нашу думку, є наступні: великі обсяги пільг, невідповідність заробітної плати потребам населення, тінізація ринку праці та багато ін.

Пенсійний фонд України як основний орган пенсійного забезпечення стосовно соціального захисту населення є найбільшим позабюджетним цільовим фондом, що здійснює управління фінансами державної пенсійної системи і виступає гарантом її стабільності. Діяльність Пенсійного фонду регулюється багатьма законодавчими і нормативними актами, які визначають його завдання і функції, а також збір та розподіл обов'язкових страхових внесків, які призначені для здійснення пенсійного забезпечення та виплат соціальних допомог.

Пенсійна система охоплює таку сферу населення як: непрацездатних громадян похилого віку; інвалідів; осіб, які втратили годувальника, яким здійснюються виплати у формі пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, компенсаційних виплат чи додаткових пенсій.

До основних джерел формування дохідної частини Пенсійного фонду, які спрямовуються на виплату пенсій та інших страхових виплат належать:

- суми єдиного соціального внеску (ЄСВ);
- кошти з державного бюджету;
- інвестиційний дохід, який утримується від інвестування резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду у майбутніх періодах;
- суми штрафів, санкцій від юридичних та фізичних осіб, щодо несвоєчасної сплати страхових внесків;
- благодійні внески фізичних та юридичних осіб;
- добровільні внески;
- кошти з інших соціальних фондів з приводу виникнення інших страхових подій, які передбачені у їхній діяльності [12-13; 15].

Впродовж 2018-2022 рр. спостерігається тенденція зростання сукупних доходів Пенсійного фонду, загалом протягом цих років дохід зріс із 244 263 до 293 240 млн грн або на 20,1%. Єдиний соціальний внесок складає найбільшу частку надходжень у формуванні дохідної частини бюджету фонду. Станом на 2022 р. загальна дохідна база фонду із врахуванням залишку на початок року становила 293 240 млн грн, з яких єдиний соціальний внесок становить 158 910

млн. грн. або 54,2%, кошти державного бюджету - 133 460 млн грн (45,5%) та інші надходження у розмірі 870 млн грн (0,3%) [3; 25].

Значну питому вагу у формуванні бюджету Пенсійного фонду складають кошти із державного бюджету України, які у 2022 р. склали 45,5% від усіх надходжень. За рахунок цих грошових ресурсів здійснювались такі види фінансування:

- виплати пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за пенсійними програмами - 64,8 млрд грн;
- сплату єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за деякі категорії застрахованих осіб - 12,6 млрд грн;
- покриття дефіциту Пенсійного фонду України - 56,1 млрд грн [3-4; 11].

У зв'язку із відсутністю збалансування між дохідною і видатковою частинами бюджету Пенсійного фонду спостерігається заборгованість у платежах. Загальна заборгованість платєжів до Фонду станом на початок 2022 р. становить 21 млрд грн, порівняно із відповідним періодом 2021 р. вона зросла на 2,1 млрд грн (11,1 %) [3].

Головними причинами заборгованості є:

- зростання із заборгованості заробітних плат;
- недостатня кількість коштів на відшкодування пільгових пенсій;
- загальний економічний стан державних підприємств.

Отже, на формування та динаміку доходів бюджету фонду впливають об'єктивні чинники, які стосуються демографічного навантаження, незбалансованості участі роботодавців та працюючих у системі пенсійного страхування, відсутність політики щодо формування надходжень до Пенсійного фонду України, а також відсутність довгострокового стратегічного планування у розвитку пенсійного забезпечення громадян.

Для того, щоб оцінити та проаналізувати діяльність Пенсійного фонду потрібно дослідити динаміку складу та структури його доходів за 2018-2022 роки (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Динаміка доходів Пенсійного фонду України за 2018-2022 рр. *, тис. грн

Показник	2018	2020	2022	Темп приросту, %	
				2020 р. до 2018 р., (+, -)	2022 р. до 2020 р., (+, -)
Власні надходження	97 046,8	110 011,1	92 561,10	13,36	-15,86
Надходження коштів загального фонду Державного бюджету	14 832,3	14 471,0	14 100,80	-2,44	-2,56
Надходження коштів спеціального фонду Державного бюджету	2 921,5	2 450,3	1 916,00	-16,09	-21,80
Надходження коштів з Фонду загально-обов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття	5,7	25,5	30,30	347,37	18,82
Надходження коштів по перерозподілу	103 116,7	112 812,6	91 707,60	9,40	-18,70
Надходження коштів Фонду загально-обов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійних захворювань України	73,9	54,8	41,90	-25,85	-23,54
Всього доходів	217 996,9	227 548,1	107 786,50	4,38	-52,63

*Джерело: побудовано на основі даних Пенсійного фонду України.

Такий спад власних надходжень до пенсійного фонду в 2020 році пояснюється, насамперед, кризовим становищем в країні, оскільки саме така ситуація спричинила значне скорочення робочих місць, що в свою чергу знизило надходження від сплати соціальних внесків.

Надходження коштів загального фонду Державного бюджету України склали у 2020 році 14 471,0 тис. грн, що на 361,3 тис. грн менше ніж в 2018 році. Це пояснюється збільшенням власних надходжень до Пенсійного фонду в 2018 році. В 2022 році кошти Державного бюджету зменшилися до 14 100,80 тис. грн і це свідчить про проблематичність діяльності Пенсійного фонду в даному періоді.

Надходження коштів спеціального фонду Державного бюджету 2020 році становили 2 450,3 тис. грн, це на 470,2 тис. грн менше ніж у 2018 році. У 2022 році даний показник склав 1 916,00 тис. грн. Зменшення надходжень коштів

спеціального фонду Державного бюджету у 2022 році спричинене знову ж таки зменшенням кількості працюючих внаслідок економічних проблем в країні.

Така ж ситуація спостерігається і з надходженням коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійних захворювань, а саме в 2018 році кошти фонду становили 73,9 тис. грн, проте в 2020 році зменшилися на 19,1 тис. грн і склали 54,8 тис. грн. В 2022 році ситуація погіршилася і кошти від нещасного випадку на виробництві та професійних захворювань зменшилися до 41,90 тис. грн.

Загальні доходи до Пенсійного фонду протягом останніх трьох років поступово зростали і в 2020 році становили 227 548,1 тис. грн, що на 9551,2 тис. грн більше ніж в 2018 році. У 2022 році надходження до Пенсійного фонду зменшилися на 52,63 % і склали 107 786,50 тис. грн. Звичайно таке зменшення загальних доходів є досить негативним моментом у діяльності пенсійного фонду, проте, на жаль, воно супроводжується зростанням надходжень коштів Державного бюджету.

На фінансування пенсійних виплат із загального фонду Державного бюджету з початку 2022 року надійшло 14 100,8 тис грн; спеціального фонду 1 916,0 тис грн; по перерозподілу з головного управління надійшло - 863,6 тис. грн; надходження коштів з Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійних захворювань склали 41,9 тис грн; з Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття – 30,3 тис грн.

На рис. 2.2. відображено динаміку соціальних внесків в Україні у 2018-2022 рр. Таким чином, фінансування ПФУ характеризується нестабільністю, що відповідно визначає динаміку видаткової частини.

Порівняно з країнами ЄС, в Україні соціальні внески як частка доходу були вищими у 2018-2022 роках (рис. 2.3), проте проблеми низького рівня фінансового забезпечення були системними.

Рис. 2.2. Динаміка соціальних внесків в Україні у 2018-2022 рр., млрд грн
Джерело: Побудовано та розраховано за даними джерел [11-12].

При цьому, в Україні порівняно з Чехією рівень соціальних внесків був значно меншим: в середньому на 13,64 % за 2018-2022 роки, зокрема в Україні показник становив 20,23 % у 2018 році, тоді як у Чехії – 47,12 %. Така ж ситуація порівняно з Польщею: в середньому показник у Польщі більший за показник в Україні на 7,2% у 2018-2022 роках (40,28 соціальні внески від доходів становили у Польщі у 2018 році).

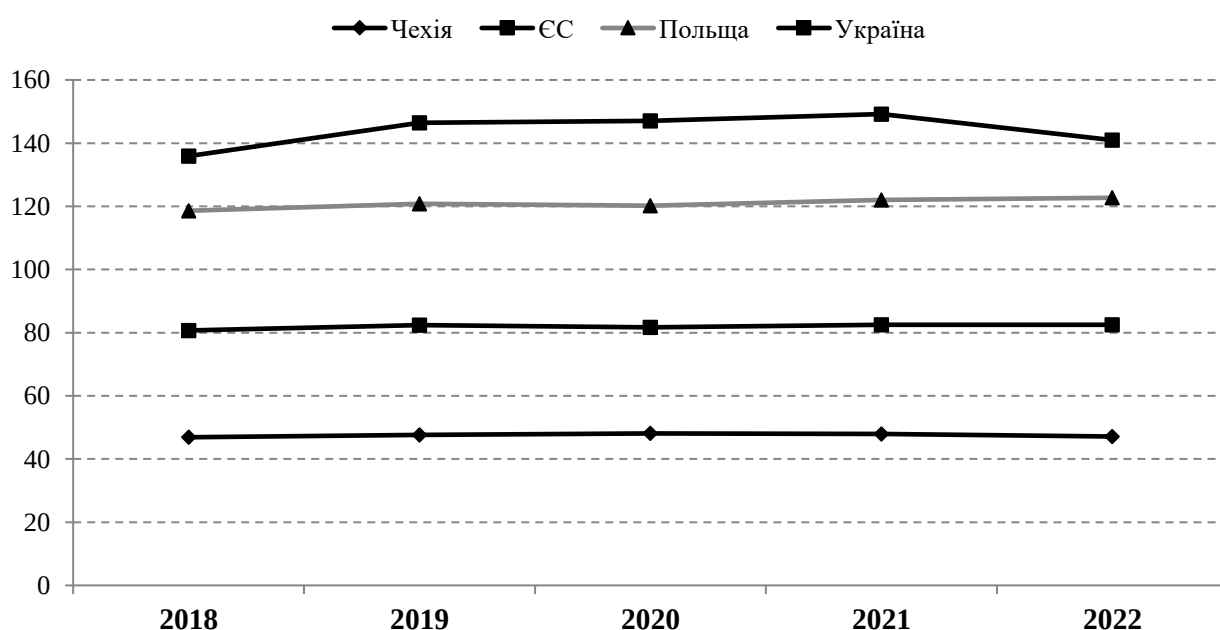

Рис. 2.3. Динаміка соціальних внесків в Україні у 2018-2022 рр., % від доходів

Джерело: Побудовано та розраховано за даними джерел [17-21; 44].

Фактично, у більш розвинених країнах ЄС частка соціальних внесків від доходів за період 1999-2018 років стабільно становила близько 32%, тоді як в Україні почала різко скорочуватися у 2014-2018 роках з початком нового етапу реформування пенсійної системи. Таким чином, з 2014 року в Україні формуються нові засади фінансування пенсійних виплат.

Пенсійна реформа, що триває в Україні з початку 1991 року, характеризується використанням перерозподільчих, накопичувальних пенсійних програм на основі принципів пенсійного страхування. На першому рівні системи – солідарна, де використовуються пенсійні програми в цілях перерозподілу коштів. Загальнообов’язкова державна накопичувальна пенсійна система та недержавне пенсійне забезпечення побудовані на основі накопичувальних пенсійних програм [9-10]. Основа мета успішності в реалізації реформ – ефективність інтеграції та використання цих двох систем.

Солідарна пенсійна система фінансово не спроможна забезпечити пенсійні виплати в повних обсягах.

Основна проблема – низький рівень фінансового забезпечення пенсіонерів через дефіцит фінансових ресурсів ПФУ.

ПФУ системно не може забезпечити виплату пенсій за рахунок власних надходжень. Відтак, за даними ПФУ обсяги доходів становили за січень-жовтень 2020 року склали 378,0 млрд грн (власні 226,7 млрд грн, з державного бюджету – 151,3 млрд грн); сума видатків у 2019 році склала 435,9 млрд грн, з різних джерел фінансування отримано 434,8 млрд грн (241,7 млрд грн власні доходи та 193,1 млрд грн з державного бюджету).

Станом на 2022 р. в Україні 75% громадян отримують пенсію за віком, 13% - по інвалідності, 4% - у зв’язку з втратою годувальника, 2% - за вислугу років, 5% - соціальні пенсії (рис. 2. 4).

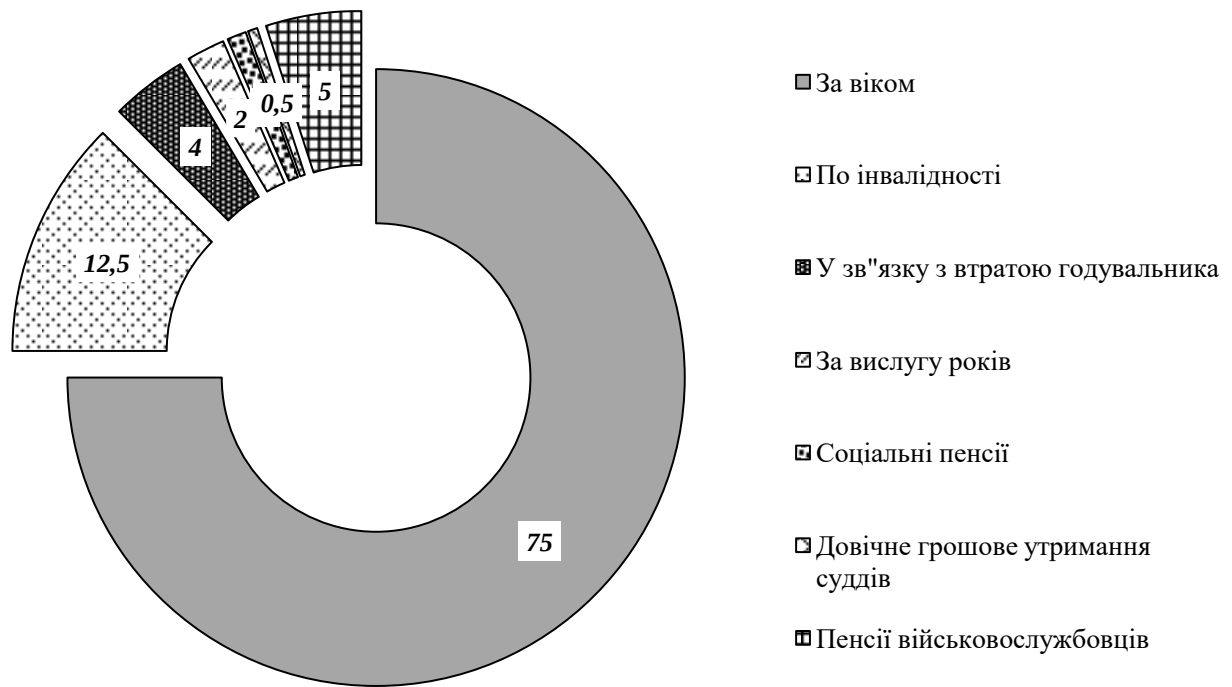

Рис. 2.4. Розподіл пенсіонерів по видах пенсій в Україні за 2022 р., %

**Джерело: побудовано на основі даних Пенсійного фонду України.*

При цьому, розподіл пенсіонерів по сумах призначених пенсій на 2022 р. доводить про наявність системної проблеми – відсутність суттєвої диференціації пенсій, за виключенням довічного грошового утримання суддів, розмір пенсії яких становить 51171,77 грн. Розмір пенсій за віком становить 3413,73 грн, по інвалідності 2641,19 грн, у зв'язку з втратою годувальника 3005,43 грн, за вислугу років 3060,75 грн, соціальні пенсії 1729,53 грн, пенсії військовослужбовців 5454,17 грн [7; 9; 13].

Таким чином, пенсійні виплати в Україні протягом досліджуваного періоду трансформації ПФУ перебувають на низькому рівні та мало диференційовані залежно від професії та категорії громадян (рис. 2.5). Це є основою проблемою фінансового компоненту функціонування ПФУ.

При цьому, кількість пенсіонерів у 2018 році становила 14520,3 тис. осіб, у 2020 році - 13749,8 тис. осіб, у 2022 році - 11349,187 тис. осіб. Це означає скорочення кількості отримувачів виплат при несуттєвому рості виплат та суттєвих обсягах фінансування з коштів державного бюджету. У разі

подальшого скорочення соціальних внесків як частки доходів громадян, ці проблеми будуть посилюватися

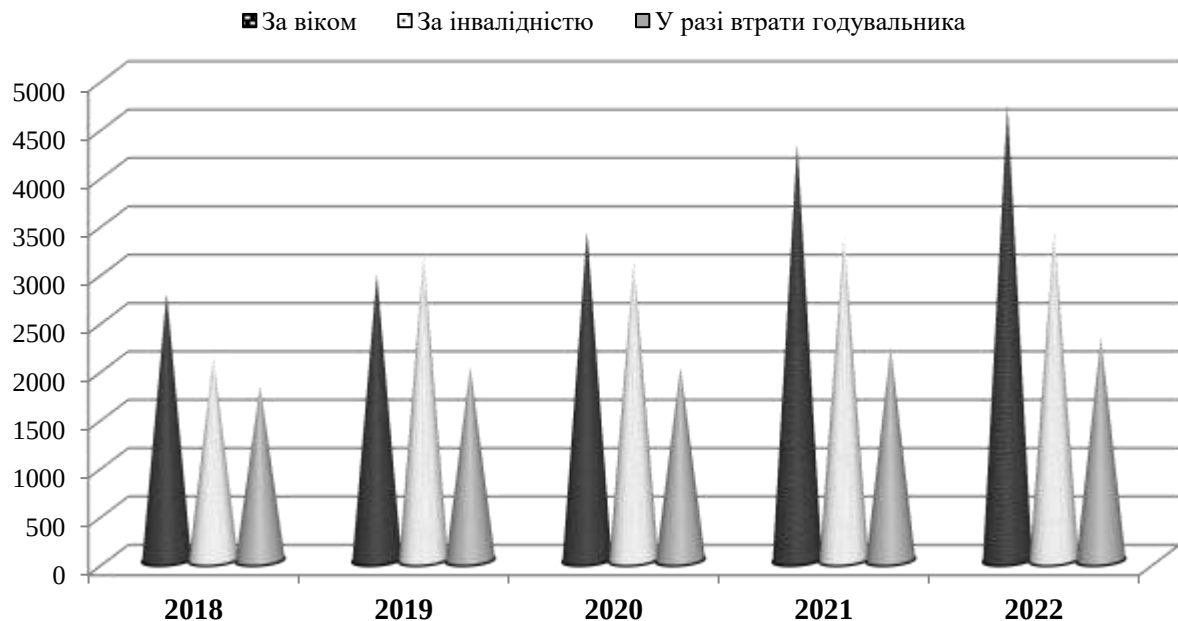

Рис. 2.5. Динаміка середнього розміру призначеної місячної пенсії пенсіонерам, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду України у 2018-2022 рр., грн

**Джерело: побудовано на основі даних Пенсійного фонду України.*

Результати дослідження свідчать про відсутність трансформацій фінансового механізму здійснення пенсійних виплат, акумуляції та розподілу фінансових ресурсів. Системні проблеми низького рівня диференціації пенсій та нестачі фінансових ресурсів залишаються основним викликом діяльності ПФУ.

Фінансування ПФУ характеризується нестабільністю, що відповідно визначає динаміку видаткової частини. Низький рівень фінансового забезпечення та акумуляції власних коштів ПФУ зумовлений зокрема нестачами платежів від економічних агентів. Різне скорочення частки соціальних внесків в Україні у 2018-2022 роках впливає на доходи ПФУ та фінансування за рахунок коштів державного бюджету. Як наслідок, існує системний дефіцит власних фінансових ресурсів ПФУ. В цілому солідарна пенсійна система фінансово не спроможна забезпечити пенсійні виплати в повних обсягах. Натомість, третій рівень пенсійної системи мало розвинений в Україні. Вказані проблеми зумовлюють низький рівень фінансового

забезпечення пенсіонерів. Пенсійні виплати в Україні протягом досліджуваного періоду трансформації ПФУ перебувають на низькому рівні та мало диференційовані залежно від професії та категорії громадян.

У ринковій економіці соціальний захист населення реалізується за допомогою фінансових ресурсів усіх економічних агентів: домашніх господарств, суб'єктів господарювання і держави. Незважаючи на доволі диверсифіковану структуру джерел фінансування соціального захисту населення, головну роль серед них все ж відіграють кошти, акумульовані у централізованих і децентралізованих фондах фінансових ресурсів держави. Поряд зі коштами бюджетів усіх рівнів, важливим джерелом фінансування соціального захисту населення виступають кошти соціального страхування, в першу чергу Пенсійного фонду України. За рахунок коштів системи соціального страхування формується добробут більшості громадян після завершення ними активної трудової діяльності, а також у випадку реалізації соціальних ризиків, що призвели до тимчасової чи постійної втрати працездатності.

Найпершим видом соціального захисту, встановленим законодавством України, є мінімальний розмір заробітної плати. На практиці її величина ніяк не може досягти прожиткового мінімуму і ледве забезпечує виживання людини [5-6].

Динаміку зміни мінімальної заробітної плати у 2018-2022 рр. наведено на рис. 2.6.

Очевидно, що встановлений нині розмір мінімальної заробітної плати аж ніяк не може задовольнити потреби працівника та його родини. За таких умов заробітна плата втрачає свою мотиваційну функцію щодо забезпечення відтворення робочої сили і стимулу до праці [10-11].

Рис. 2.6. Динаміка мінімальної заробітної плати у 2018-2022 рр., грн

**Джерело: побудовано на основі даних Пенсійного фонду України.*

Також зі зростання мінімальної заробітної плати населення України відбулися зміни в соціальному забезпеченні пенсіонерів, для більше детального аналізу розглянуто динаміку за 2018-2022 рр. (рис. 2.7).

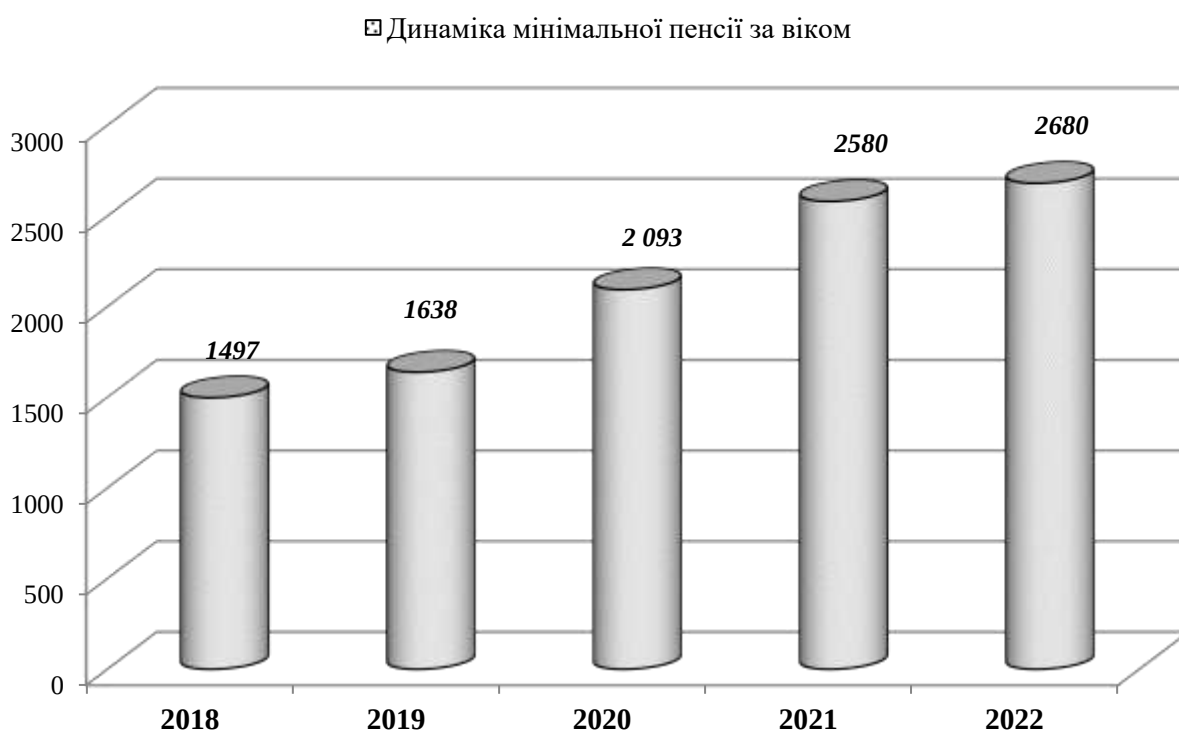

Рис. 2.7. Динаміка мінімальної пенсії за віком у 2018-2022 рр., грн

Джерело: побудовано на основі даних Пенсійного фонду України.

Отже, проаналізувавши рис. 2.6 та 2.7, можна бачити, що спостерігається тенденція до збільшення як мінімальної заробітної плати, так і мінімальної пенсії. Мінімальна заробітна плата у 2022 р. порівняно з 2018 р. збільшилась на 3232 грн (на 343,4%), основний скачок якої відбувся у 2022 р. з 1450 грн аж до 3200 (на 120,7%). Мінімальна пенсія за віком у 2022 р. порівняно з 2018 р. збільшилась на 689 грн (на 72,6%).

2.2 Аналіз системи соціального забезпечення та соціальної допомоги на прикладі відділу обслуговування громадян № 1 і № 2 в м. Умань (сервісного центру) управління обслуговування громадян ГУ ПФУ в Черкаській області

Демографічні перспективи та мінливе економічне середовище дають підстави стверджувати, що пенсійна реформа – не одноразовий захід, а безперервний процес, який ніколи не втрачає актуальності [1-2]. Пенсійна реформа в Україні орієнтована на створення трирівневої пенсійної системи: суттєве реформування солідарної системи (перший рівень) і створення накопичувальної складової, що, у свою чергу, включає загальнообов'язкове державне страхування (другий рівень) та недержавне пенсійне забезпечення (третій рівень). Водночас пенсійна реформа має розвиватися ще принаймні у двох напрямках: упорядкування державного пенсійного забезпечення (тобто додаткових державних пенсійних зобов'язань щодо певних категорій, груп населення) та розширення неформального (четвертого) рівня пенсійного забезпечення, який включає фінансову та нефінансову підтримку людей похилого віку та інших громадян, які втратили працездатність, у межах родини або громади [7-9].

Для кращого аналізу економічного стану пенсійного забезпечення в Уманському районі, на нашу думку, необхідно провести порівняння загальних показників по району та Україні, адже порівняння середнього розміру пенсій в районі з даними по Україні, порівняння навантаження пенсіонерів на працездатне населення та порівняння середньої пенсії по району з рівнем мінімального прожиткового мінімуму для непрацездатного населення дає

досить чітке уявлення про рівень соціальної забезпеченості пенсіонерів в Україні та по Уманському районі, зокрема.

За даними можна зробити такі висновки:

- розмір середньої пенсії за віком по Україні за досліджуваний період зріс на 265 грн, в тому числі в Уманському районі на 200,5 грн;
- розмір середньої пенсії по району на протязі всього періоду вищий за розмір прожиткового мінімуму для непрацездатного населення, і це збільшення коливається в межах 73 %;
- стосовно навантаження на працездатне населення, то воно зменшилося по району за досліджуваний період на 34 пенсіонера на 1000 осіб працездатного населення, також з таблиці видно, що даний показник по району значно вищий за показник по Україні.

Для більш чіткого аналізу забезпеченості пенсіонерів Уманського району засобами для існування відобразимо графічно відношення середньої пенсії за віком у районі з даними середньої пенсії та прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб по Україні (рис. 2.8.).

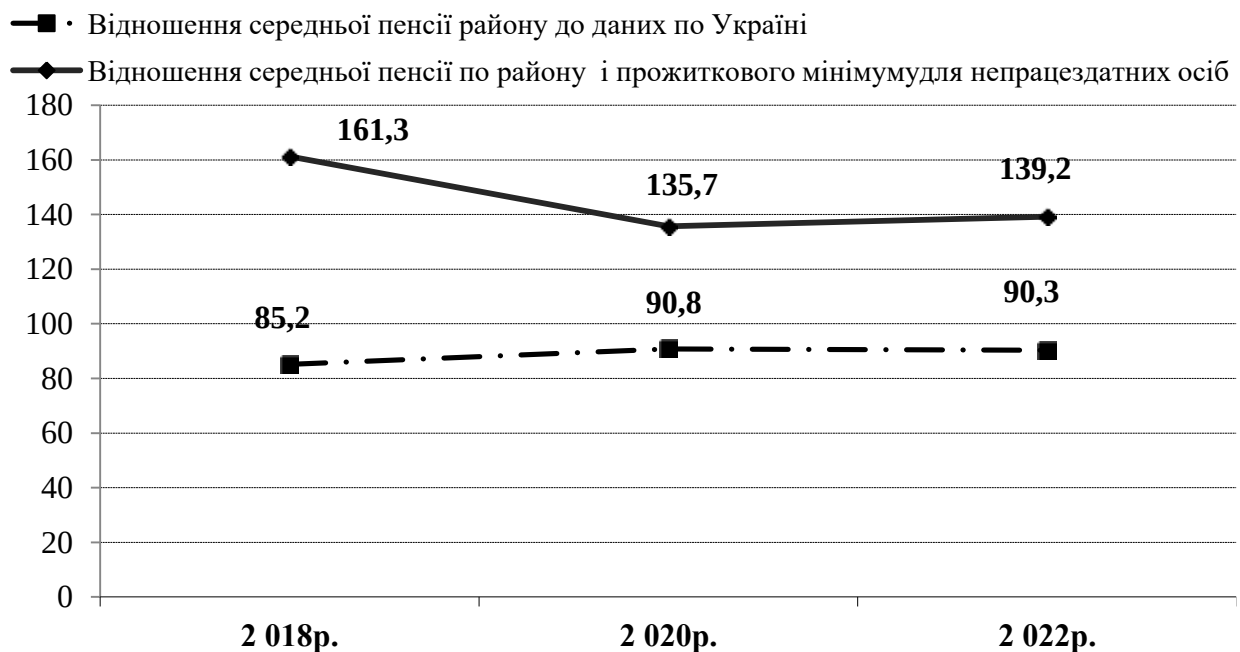

Рис. 2.8. Відношення показників середньої пенсії за віком та прожиткового мінімуму (для непрацездатних осіб) до показників середньої пенсії за віком по Уманському району, %

**Джерело: побудовано на основі даних Пенсійного фонду України.*

За даними рис. 2.8 можна стверджувати, що на протязі 2018-2022 рр. середня пенсія за віком по району була нижча за відповідні показники розміру пенсії за віком по Україні. Стосовно відношення середньої пенсії за віком по району до показників прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб, то вона перевищує цей мінімум за весь досліджуваний період, найбільше дане співвідношення у 2018 р. 161,3%, а найменше у 2020 р. – 135,7%.

Для кращого аналізу навантаження на працездатне населення у районі графічно зобразимо показники навантаження пенсіонерів на 1000 працездатних осіб в Україні та по району (рис. 2.9).

За даними рис. 2.9 можна стверджувати, що по Україні за досліджуваний період спостерігається тенденція до зростання навантаження на працездатне населення від 397 пенсіонерів на 1000 осіб працездатного населення у 2018 р. до 406 пенсіонерів на 1000 осіб працездатного населення у 2022 р.

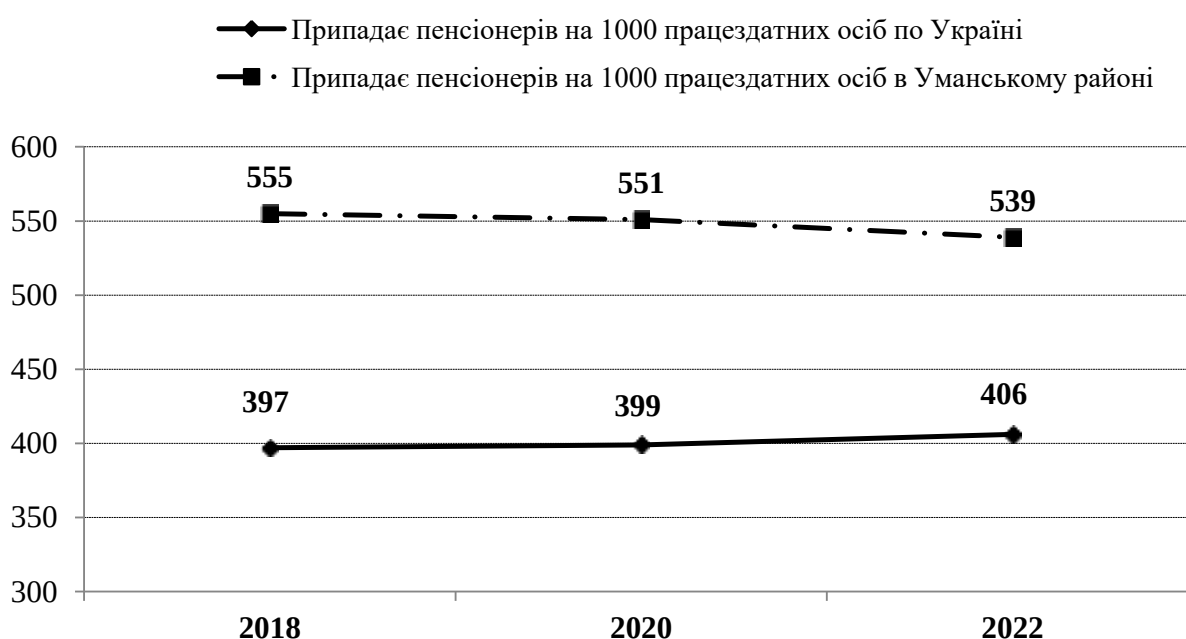

Рис. 2.9. Навантаження на працездатне населення в Україні та в Уманському районі за 2018-2022 рр., чол.

[Джерело: дані відділу обслуговування громадян в м. Умань ГУ ПФУ в Черкаській області].

Стосовно навантаження по району, то за даний період ми можемо спостерігати тенденцію до зменшення від 555 осіб у 2018 р. до 539 пенсіонерів у 2022 р. на 1000 осіб працездатне населення, що свідчить про взаємообернені тенденції в рівнях навантаження на працездатне населення, але також як видно

з рисунку можна стверджувати, що за досліджуваний період показники навантаження на працездатне населення в Уманському районі значно вище за показники по Україні.

Таблиця 2.3

Динаміка та структура платників внесків на загальнообов'язкове державне страхування у відділі обслуговування громадян в м. Умань ГУ ПФУ в Черкаській області*, осіб

Показник	2018		2020		2022		Відхилення 2022 р. від 2018 р., %
	Кількість, осіб	Питома вага, %	Кількість, осіб	Питома вага, %	Кількість, осіб	Питома вага, %	
Фізичні особи	554	74,0	534	79,7	426	69,5	- 4,5
Юридичні особи	195	26,0	136	20,3	214	30,5	4,5
Всього платників	749	100	670	100	640	100	-8,5

* Джерело: дані відділу обслуговування громадян в м. Умань ГУ ПФУ в Черкаській області.

За даними табл. 2.3 можна дійти висновку, що у 2022 р. порівняно з 2018 р. чисельність платників внесків на загальнообов'язкове пенсійне страхування зменшилась на 109 особи, в тому числі на 19 осіб збільшилась кількість юридичних осіб та на 128 осіб зменшилась кількість фізичних осіб.

Стосовно структури платників внесків (рис 2.10), то основну їх частину становлять платники-фізичні особи та їх питома вага коливається від 73,9 % у 2018 р. і до 66,5% у 2022 р.

Загалом дані зміни у динаміці платників страхових внесків можна обґрунтувати загостренням економічної ситуації в районі та зменшенням кількості підприємств, що проводять свою діяльність на території району.

За допомогою наступної діаграми проведемо дослідження структури платників внесків відповідно до сфери їх діяльності та юридичного статусу.

За даними рис. 2.10 можна дійти висновку, що лівову частку в структурі платників внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування в Уманському районі становлять платники єдиного податку 59%, тобто 322 особи, наступними за розміром є платники єдиного соціального внеску на

загальних засадах – 29,4% (160 осіб), платники фіксованого сільськогосподарського податку та платники фіксованого податку з доходів громадян становлять у структурі 9,4% та 2,2% відповідно.

- Платники єдиного внеску за загальних підставах (160 осіб)
- Платники фіксованого сільськогосподарського податку (51 осіб)
- Платники фіксованого податку з громадян-підприємців (12 осіб)

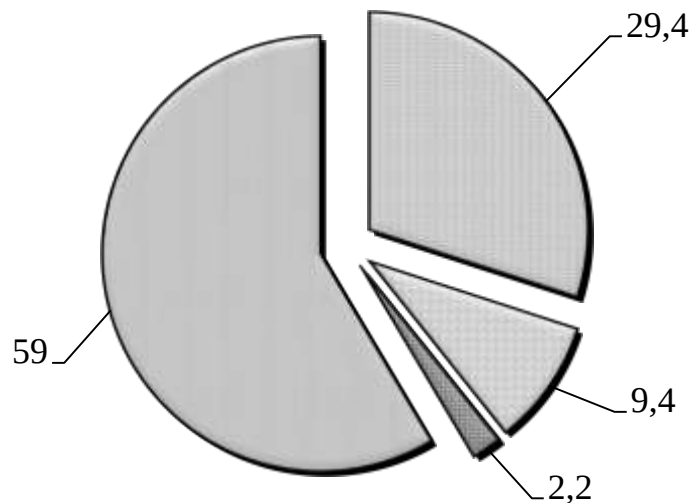

Рис. 2.10. Структура платників внесків по відділу обслуговування громадян в м. Умань ГУ ПФУ в Черкаській області у 2022 році, %
 [Джерело: дані відділу обслуговування громадян в м. Умань ГУ ПФУ в Черкаській області].

Відповідно до чинного законодавства, застрахованими особами вважаються фізичні особи, які відповідно до законодавства підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню і сплачують (сплачували) та/або за яких сплачується чи сплачувалися у встановленому законом порядку єдиний внесок. Структуру застрахованих осіб та їх динаміку по відділу обслуговування громадян в м. Умань ГУ ПФУ в Черкаській області наведено в наступній табл. 2.4.

За даними таблиці можна дійти висновку, що загальна чисельність працівників, що зареєстровані як застраховані особи у 2022 році становить 2067 осіб, що на 103 особи менше порівняно з 2018 роком. Також таблиця показує, що у 2022 році зменшилась чисельність застрахованих осіб, що сплачують внески на загальних засадах на 116 осіб. Працівників сільського господарства також поменшало, адже у 2022 році їх на 9 осіб менше порівняно з 2018 роком.

Таблиця 2.4

**Застраховані особи в системі пенсійного забезпечення по відділу
обслуговування громадян в м. Умань ГУ ПФУ в Черкаській області за
2018-2022 рр.*, осіб**

Показник	2018		2020		2022	
	Кількість, осіб	Питома вага, %	Кількість, осіб	Питома вага, %	Кількість, осіб	Питома вага, %
Всього застрахованих осіб	2170	100	2446	100	2067	100
в т.ч. сплачують страхові внески на загальних підставах	1482	68,3	1673	68,4	1366	66,1
працівники платників ФСП	565	26	644	26,3	556	26,9
працівники платників, що обліковуються за спрощеною системою	123	5,7	129	5,3	145	7

*Джерело: дані відділу обслуговування громадян в м. Умань ГУ ПФУ в Черкаській області.

Стосовно структури застрахованих осіб, то відповідно до даних таблиці можна стверджувати, що за останні 5 років найбільшу питому вагу серед них займають працівники, що сплачують страхові внески на загальних засадах, їх питома вага коливається від 68,3% у 2018 році до 66,1% у 2022 році, працівники платників фіксованого сільськогосподарського податку та працівники платників єдиного податку займають у структурі застрахованих осіб 2020 року 26,9% та 7% відповідно.

Дане зменшення застрахованих осіб, насамперед було викликано зменшенням чисельності платників внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування в районі у 2022 році порівняно з 2018 роком та складною економічною ситуацією району. Проаналізуємо стан дохідної частини бюджету по відділу обслуговування громадян в м. Умань ГУ ПФУ в Черкаській області (табл. 2.5).

За даними цієї таблиці можна дійти висновку, що у 2022 році порівняно з 2018 роком збільшилась загальна сума надходжень до бюджету управління пенсійного фонду на 987,03 тис. грн, дане збільшення було викликано збільшенням надходжень від загального фонду бюджету на 3 млн 909 тис. грн та по власних надходженнях на 4 млн 260 тис. грн. Також з таблиці ми бачимо, що з 2018 році до бюджету управління припинили надходити кошти від Державного центру зайнятості.

Таблиця 2.5

Динаміка надходжень до бюджету по відділу обслуговування громадян в м. Умань ГУ ПФУ в Черкаській області за 2018-2022 рр., тис. грн

Показник	2018	2020	2022	Відхилення 2022 р. від 2018 р.
Залишок коштів на початок року	678,46	553,4	580,81	- 97,65
Власні надходження - всього	11110,56	14144	15370,61	4260,05
Надходження з фонду соціального страхування від нещасного випадку на виробництві	4,82	12,84	10,32	5,5
Кошти фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття	-	-	-	—
З загального фонду Державного бюджету	19117,2	24808,34	23026,41	3909,2
З спеціального фонду Державного бюджету	1352	1668,86	1289,92	- 62,8
По перерозподілу з інших областей	24247,08	25882,72	16540,62	- 7706,38
Всього	55831,66	67070,16	56818,69	987,03

*Джерело: дані відділу обслуговування громадян в м. Умань ГУ ПФУ в Черкаській області.

Графічно структуру надходжень відображено на рис. 2.11.

За даними рис. 2.11 ми можемо стверджувати, що у 2020 році порівняно з 2018 роком у структурі надходжень власні надходження відповідно до закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» зменшилися до 1%, це пов'язано насамперед з тим, що основними джерелом прирівняних до власних надходжень до бюджету Пенсійного фонду у 2020 році став єдиний соціальний внесок, що займає у структурі надходжень до бюджету управління 26,5%.

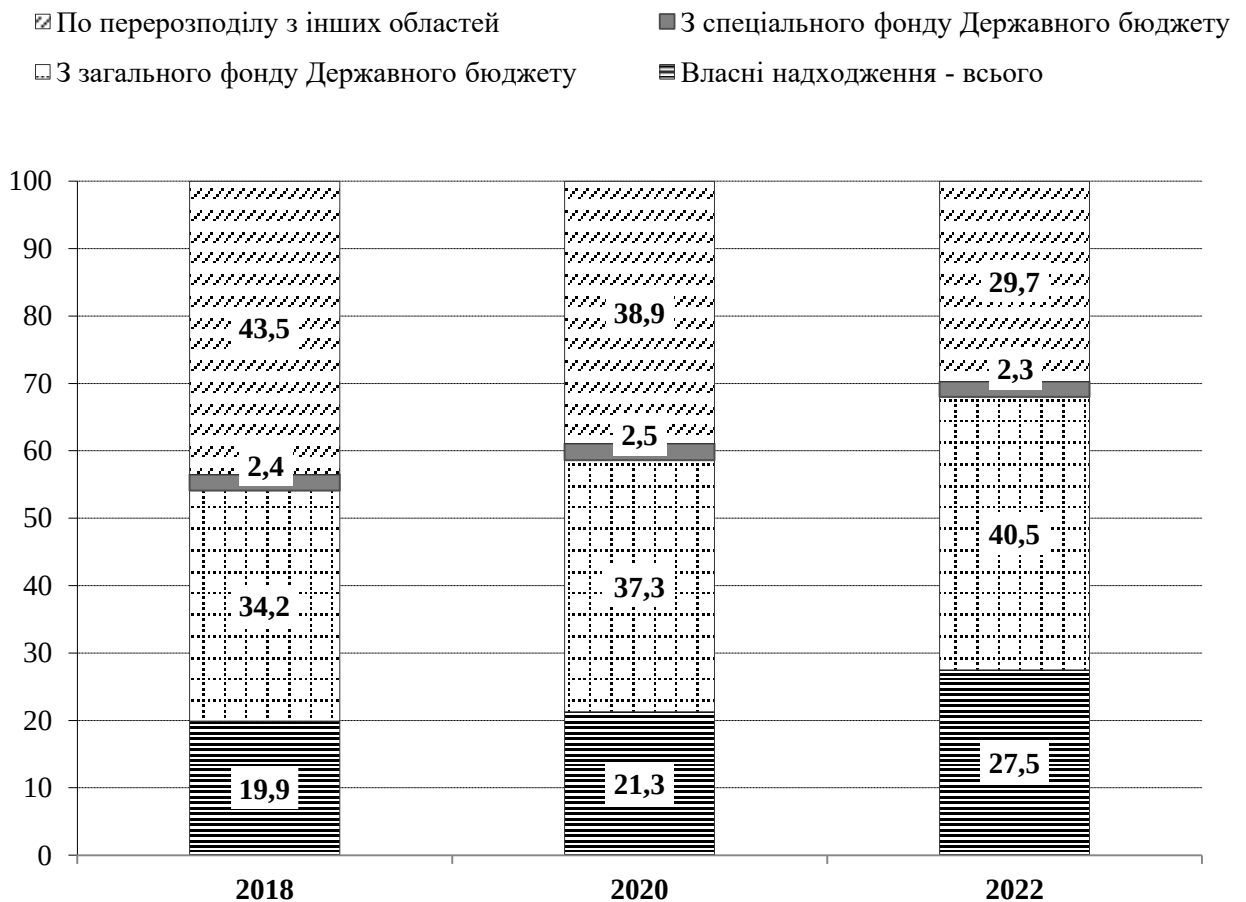

Рис. 2.11. Структура надходжень по відділу обслуговування громадян в м. Умань ГУ ПФУ в Черкаській області за 2018-2022 рр., %

[Джерело: дані відділу обслуговування громадян в м. Умань ГУ ПФУ в Черкаській області].

За даними рис. 2.11 також можна стверджувати, що за досліджуваний період (2018-2022 рр.) найбільшу питому вагу у структурі надходжень по відділу обслуговування громадян в м. Умань ГУ ПФУ в Черкаській області мали надходження з загального фонду Державного бюджету, і їх частка коливається від 34,2 8% у 2018 році до 40,5 % у 2022 році.

У наступній табл. 2.6 розглянуто контрольно-ревізійну роботу по відділу обслуговування громадян в м. Умань ГУ ПФУ в Черкаській області за 2018-2022 рр., основним аспектами аналізу взято чисельність проведених планових та позапланових перевірок та суми донарахувань в результаті цих проведених перевірок.

Таблиця 2.6

Стан та динаміка контрольно-ревізійної роботи в управлінні Пенсійного фонду України по відділу обслуговування громадян в м. Умань ГУ ПФУ в Черкаській області за 2018-2022 рр.*

Показник	2011	2012	2013	Відхилення 2013 р. від 2011 р.
Загальна кількість перевірок шт.	36	36	10	- 26
Планових перевірок, шт.	14	8	4	- 10
Позапланових перевірок, шт.	22	28	6	- 16
Донарахування внесків, грн	4894,1	19437,8	18885,5	13991,4
Сума застосованих фінансових санкцій, грн	4570,2	5102,7	2890	- 1680,2

**Джерело: дані відділу обслуговування громадян в м. Умань ГУ ПФУ в Черкаській області*

За даними табл. 2.6 можна дійти висновку, що у 2022 році проведено на 26 перевірок менше порівняно з 2018 роком, в тому числі на 10 менше планових перевірок і на 16 менше позапланових.

Загалом із всього вищезазначеного можна стверджувати, що відділ обслуговування громадян в м. Умань ГУ ПФУ в Черкаській області погано забезпечений власними фінансовими ресурсами для повноцінного пенсійного забезпечення району, про це свідчать показники високої частки у доходах бюджету ПФУ району асигнувань з Державного бюджету та коштів перерахованих з інших областей для покриття дефіциту бюджету, що на протязі всього досліджуваного періоду (2018-2022 рр.) становлять у доходах понад 73%.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ УКРАЇНИ

Процес поглиблення інтеграції в світове економічне співтовариство передбачає багато істотних змін у системі управління державою, складовою якої є соціально-економічна система, на основі ідеї сполучення економічної ефективності як результату дієвості ринкових сил та соціального компромісу. Отже, пошук ефективних механізмів та дієвих методів функціонування системи соціального захисту є нагальним напрямком наукових досліджень та актуальним практичним завданням.

В умовах ринкової економіки основними формами розвитку інституту соціального захисту населення, кожна з яких передбачає власні методи та джерела фінансового забезпечення, є: соціальне забезпечення, соціальне страхування, соціальна допомога. Соціальне забезпечення передбачає надання соціального захисту певним категоріям населення (державні службовці, військові, діти-сироти тощо). Фінансове забезпечення таких соціальних видатків здійснюється за рахунок податкових надходжень у бюджет. На основі цього відбувається фінансування державної соціальної політики, в тому числі програм у галузі охорони здоров'я, середньої та вищої освіти. Соціальне страхування передбачає матеріальне забезпечення економічно активного населення та пенсійне забезпечення. Фінансове забезпечення механізмів соціального захисту у системі соціального страхування здійснюється за рахунок страхових внесків членів страхового об'єднання, які при настанні страхового випадку отримують страхові виплати. Фінансове забезпечення виплат по соціальному страхуванню також може частково здійснюватися за рахунок державних дотацій або кредитів. Соціальний захист і соціальна справедливість забезпечуються тим, що громадяни мають вільний доступ до системи соціального страхування (на відміну від добровільного страхування), незалежно від наявності у них соціальних ризиків (похилий вік, хронічна хвороба, інвалідність тощо) і ступеня ймовірності цих ризиків. Це надає соціальному страхуванню суспільної значимості й обумовлює обов'язковість участі

громадян у цій системі. Соціальна допомога передбачає різні види соціальних виплат, дотацій, пільг, субсидій для покращення стану певних соціальних прошарків населення шляхом соціальних програм та забезпечення діяльності мережі відповідних соціальних закладів. Людина, яка потрапила в скрутне становище і не може самотійно з нього вийти, може звернутись по допомогу до відповідних інстанцій і розраховувати на соціальний захист (соціальні виплати, соціальні послуги) в обсязі, достатньому для подолання проблем, що зумовили звернення по допомогу. Так само, як і у разі здійснення соціального забезпечення, соціальна допомога передбачає фінансове забезпечення соціальних видатків за рахунок податкових надходжень до бюджету. Слід зазначити, що питання про надання соціальної допомоги розглядається індивідуально, згідно з чинним законодавством і стосовно людей, що в силу різних обставин суттєво знизили свій рівень життя [44; 47].

Безпосередньо методи фінансового забезпечення в Україні реалізуються через три основні форми соціального захисту: соціальне страхування, соціальне забезпечення та соціальну допомогу.

Сам процес фінансового забезпечення можна умовно поділити на два етапи:

- 1) формування фінансових ресурсів;
- 2) використання фінансових ресурсів. Кожен з етапів характеризується набором певних елементів. Основним джерелом фінансових ресурсів у соціальному захисті є ВВП, у процесі розподілу та перерозподілу якого формуються первинні та вторинні доходи інституційних секторів економіки, частина яких через сплату податків та соціальних внесків (обов'язкових чи добровільних) спрямовується на формування централізованих та децентралізованих фондів фінансових ресурсів.

Ці джерела можна об'єднати у три великі групи:

- 1) державні централізовані фонди (до них відносяться державний та місцеві бюджети, а також усі соціальні фонди, які входять до їх складу);

2) державні децентралізовані фонди (до даної групи входять фонди загальнообов'язкового державного соціального страхування);

3) недержавні соціальні фонди (які формуються за рахунок добровільних внесків підприємств, населення та держави). Однією з головних умов успішного функціонування системи соціального захисту є збалансування потреби у фінансових ресурсах з наявними доходами. Основні фактори, які впливають на потребу у фінансових ресурсах для соціального захисту населення, представлені на рис. 3.1.

Рис. 3.1. Основні фактори, які впливають на потребу у фінансових ресурсах для соціального захисту населення

* Джерело: авторське узагальнення за даними джерел [26-27; 33].

Незважаючи на значну кількість чинників, які прямо чи опосередковано впливають на фінансове забезпечення, все-таки найбільший вплив на потребу у фінансових ресурсах має кількість та розмір соціальних трансфертів, які існують у системі соціального захисту.

Соціальні трансферти надаються через різні програми соціального захисту населення. Останніми роками в багатьох країнах світу, зокрема і в Україні, спостерігається послаблення соціальної ролі держави, що викликано,

насамперед, кризою державних фінансів. Відбувається скорочення державних соціальних програм або зменшення їх фінансування. Більшу вагу починає відігравати соціальне страхування, зокрема недержавне. За таких умов, оптимального фінансового забезпечення соціального захисту можна досягнути лише за гармонійного розвитку усіх форм соціального захисту, що ніяким чином не повинно позначитися на соціальній захищеності громадян України. Тому, на нашу думку, пошук шляхів вирішення проблеми фінансування соціального захисту повинен бути направлений, насамперед, на оптимальний перерозподіл фінансових ресурсів у системі соціального захисту, а не на подальше скорочення його програм. Стратегія соціально-економічного розвитку України чітко декларує європейський вибір держави, що передбачає створення умов для набуття членства в Європейському Союзі шляхом масштабного впровадження загальноєвропейських норм і стандартів до законодавства та системи державного управління.

Досягнення стратегічних і тактичних пріоритетів соціального захисту населення не можливе без розбудови відповідного механізму їхньої реалізації у розрізі трьох складових: правової, організаційної та фінансової підсистем. Правова підсистема механізму реалізації соціального захисту населення має передбачати розробку і затвердження комплексу нормативно-правових актів, що формують юридичне підґрунтя для прийняття практичних рішень, а саме: визначають коло осіб, на яких поширюються заходи соціального захисту та принципи його надання; врегульовують сфери відповідальності самих індивідів, суб'єктів господарювання і держави (в тому числі центральних органів влади, місцевого самоврядування) у царині соціального захисту; закріплюють види та форми матеріальної, фінансової та інших видів допомоги, які надаються в рамках реалізації заходів соціального захисту та ін. Організаційна підсистема механізму реалізації соціального захисту має передбачати формування системи його організаційного забезпечення, а саме: мережі органів загальної та спеціальної компетенції у сфері соціального захисту населення, розподіл повноважень і відповідальності між органами

управління соціальним захистом на різних рівнях адміністративно-територіального устрою та ін. [24-26; 33; 41].

Фінансовий механізм реалізації соціального захисту населення передбачає формування джерел фінансових ресурсів, що направляються на виконання відповідних програм і заходів, а також обґрунтований вибір методів, форм та важелів їх використання.

Однією з найбільших проблеми системи соціального забезпечення є неефективність вітчизняної системи соціальних пільг. Так, в Україні згідно з чинним законодавством пільги надаються за категоріальним принципом, тобто громадяни отримують їх в результаті приналежності до тієї чи іншої пільгової категорії громадян. При цьому не враховуються доходи і матеріальний добробут пільговика та його родини, оскільки пільги цим категоріям надаються без попередньої перевірки рівня їх доходів чи засобів існування, а розмір пільг встановлюється залежно від категорії отримувача.

Як наслідок, частка осіб, які отримують соціальну допомогу, серед тих, хто не належить до числа бідних за критерієм поточних доходів, навіть перевищує кількість отримувачів серед бідних.

2/3 загальної суми пільг та допомоги припадають на частку домогосподарств із середнім доходом, більшим за прожитковий мінімум. Окремі категорії громадян отримують пільги за багатьма підставами протягом тривалого періоду часу без оцінки потреби в них. Розміри допомоги, яку отримують «бідні» та «небідні», практично не різняться між собою. Оскільки пільги переважно надаються незалежно від доходу та потреби в них (від чого потерпають найбільш), вони неспроможні забезпечити бідним прожитковий мінімум. Загострює проблему ще й те, що доступ до пільг по країні вкрай нерівномірний: так, частка міських сімей, що користуються пільгами на оплату транспортних послуг, втричі перевищує аналогічний показник для сільського населення (12,6 та 30,9%). Значна кількість пільгових категорій осіб привела до того, що майже третина населення України охоплена системою пільг. Згідно з

83 законодавчими актами право на пільги мають 19,5 млн громадян, що складає понад третину населення України. До основних категорій громадян, які мають право на пільги, належать: ветерани праці (близько 4,9 млн осіб), з яких осіб, які мають особливі трудові заслуги перед батьківщиною (1,1 тис.); ветерани війни (близько 3,3 млн осіб); особи які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи (близько 2,1 млн); діти війни (6,7 млн); особи які мають право на пільги за професійною (службовою) ознакою (близько 1,3 млн); учасники АТО та Революції Гідності (5,4 млн); пенсіонери за віком (10,6 млн) [6].

Найгострішими проблемами соціального страхування є низький рівень охоплення бідного населення соціальною підтримкою і низька адресність при наданні соціальної підтримки тощо (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Основні проблеми фінансування соціального захисту населення в Україні

* Джерело: авторське узагальнення за даними джерел [48-50].

Крім того, одна особа може отримати декілька статусів, що дають їй право на пільги, доплати, преференції, допомоги тощо. Усього в населення нині близько 36 млн таких посвідчень [7]. Також серед проблем у системі пільг слід

назвати відсутність єдиного законодавства, що регулювало б сферу надання та отримання пільг – ця сфера регулюється багатьма законодавчими актами.

Однією з проблем сьогодні незавершеність соціальної реформи, відсутність політичної волі та політичного розуміння необхідності поглиблення та завершення соціальної, в першу чергу, пенсійної реформи. Це зумовлено хронічною нестачею коштів у пенсійних та інших фондах, та не ефективно або не цільове використання їх. Також в системі соціального забезпечення є велика низка проблем наступного характеру: низька адресність соціальних пільг; невідповідність між розмірами пільг та реальними можливостями їх забезпечити; залишкове фінансування медичного забезпечення, що не дозволяє підтримувати систем медичного захисту на належному рівні (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Шляхи вирішення проблем соціального захисту населення України*

Проблеми соціального захисту	Пропозиції щодо вирішення
Низька адресність соціальних пільг	Відхід від категоріального принципу надання пільг і орієнтація пільг на конкретну людину. З'ясування рівня доходів людини, яка претендує на пільгу, і надання пільги тільки у разі, якщо її дохід є нижчим за середній
Невідповідність між розмірами пільг та реальними можливостями їх забезпечити	Заборона на введення нових пільг, законодавче встановлення конкретного джерела фінансування для кожного виду пільг, введення обмеження «одна людина – одна пільга»
Дефіцитність Пенсійного фонду	З метою зменшення видаткової частини Пенсійного Фонду ввести максимальний розмір пенсії за віком, детінізація заробітної плати, що дозволить збільшити базу для нарахування пенсійних внесків
Залишкове фінансування медичного забезпечення	Запровадження обов'язкового медичного страхування, що дозволить зменшити навантаження на державний бюджет та водночас обмежити можливість покривати інші бюджетні видатки за рахунок видатків на охорону здоров'я

* Джерело: авторське узагальнення за даними джерел [44-47].

Сьогодні в Україні визначено такі стратегічні напрями розвитку соціальної політики:

– збільшення уваги на демографічну політику держави, яка виконуватиме функцію регулювання психологічної схильності людей до тієї чи іншої

демографічної поведінки, яка водночас потребуватиме соціального захисту і допоможе розв'язати низку питань соціальної політики;

- створення екологічно та соціально безпечних умов життя;
- захист громадян від інфляції за допомогою своєчасної індексації доходів;
- обмеження безробіття та стимулювання зайнятості населення;
- погашення заборгованості із заробітної плати та соціальних виплат;
- розвиток соціальної інфраструктури, створення умов для виховання, освіти, духовного розвитку дітей, молоді тощо [8; 14].

Таким чином, поступальний та динамічний розвиток України сьогодні повинен орієнтуватися на соціалізацію економічної системи з найповнішим урахуванням потреб, інтересів населення, його стимулів до продуктивної трудової діяльності для реалізації власного професійно-кваліфікаційного потенціалу, всебічного розвитку, одержання гідної винагороди за результати праці. Пріоритетність вирішення соціальних завдань логічно впливає з об'єктивної необхідності створення умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів України, їх оптимальної інтеграції до світового економічного простору, який висуває нові вимоги до процесу відтворення населення, формування соціально-трудових відносин, розвитку всіх сфер життєзабезпечення населення та його основного складника – робочої сили. У зв'язку із цим необхідно трансформувати функції держави в управлінні соціальним розвитком; еволюція сучасних методів державного регулювання повинна відбуватися у напрямі зростання їх гнучкості, зміщення акцентів із регламентуючих та обмежуючих заходів на суто стимулюючі.

Отже, в умовах економічної нестабільності та катастрофічної нестачі коштів, зростання числа осіб, що потребують державної допомоги, фінансування соціальної сфери залишається актуальною проблемою, для вирішення якої доцільно залучати не лише державу, а й пересічних громадян та господарюючі структури. Основними напрямками вдосконалення механізму фінансового забезпечення соціальної сфери повинні стати: посилення відповідальності за нецільове використання коштів; оптимальне розмежування

повноважень щодо здійснення видатків між органами влади всіх рівнів; залучення неурядових організацій до надання соціальних послуг із метою підвищення їх якості тощо. Лише комплексне впровадження окреслених заходів дозволить досягти підвищення ефективності фінансування соціальної сфери та поліпшення якості життя населення як основної мети реалізації соціально-економічної політики держави.

Соціальне страхування в умовах ринкової економіки – один з основних елементів соціального захисту населення. Вітчизняна система соціального страхування вже пройшла початковий етап формування і має певні здобутки як щодо створення організаційних структур, зміцнення фінансової бази, так і стосовно якості соціальних послуг. Водночас є ще багато нерозв'язаних проблем: незадовільні темпи пенсійної реформи, відсутність просування на шляху до запровадження обов'язкового медичного страхування, недосконала система адміністрування та бюджетування.

Пандемія коронавірусу загострила найболючіші проблеми української системи соціального забезпечення. Першими під удар потрапили найменш захищені прошарки населення, зокрема, пенсіонери та малозабезпечені родини. Ухвалена кабміном Національна економічна стратегія до 2030 року, яка значною мірою зосереджена на пенсійній реформі, є предметом дискусій як на рівні чиновників, так і представників міжнародних організацій, а також громадськості. За підрахунками фахівців ООН, у 2018 році загальний рівень бідності в Україні становив понад 43 %, а майже кожна друга дитина виростала у злиднях. Пандемія COVID-19 лише поглибила ці проблеми. Експерти припускають, що мінімум 6,3 млн людей 2022 року зубожіють. Особливо вразливими до бідності є пенсіонери, люди з інвалідністю, безхатченки, жителі в районах збройного конфлікту, багатодітні сім'ї та заробітчани, зауважують міжнародні експерти.

Пандемія призвела до втрати часто неофіційних доходів, закрилися садочки, школи, відтак в рази зросла навантаженість на жінок, які, крім

професійної діяльності, доглядають за домом і дітьми. Зменшився доступ до медицини, освіти, соціальних виплат та пенсій.

За офіційними даними у 2022 р. в Україні налічувалося 11 млн пенсіонерів, це 27% від загальної кількості населення. За словами координаторки системи ООН в Україні Оснат Лубрані, 80% людей похилого віку отримують пенсії нижче прожиткового мінімуму, а кожен п'ятий пенсіонер має інвалідність.

Вісімнадцять років тому в державі започаткували пенсійну реформу. Наразі працює лише її перший рівень – солідарна система, а другий рівень – накопичувальна система досі не запроваджена.

Наразі працює тільки добровільний рівень. І знову ж таки, через недостатню увагу влади до цього рівня на сьогодні добровільними накопиченнями користується лише 9% від кількості застрахованих осіб. Тобто, приблизно 1 млн осіб. Це дуже мало і це також недопрацювання влади, недостатня увага влади до розвитку добровільних накопичень.

Відтак можна стверджувати, що українська система соціального захисту потребує реформи. Підтримка малозабезпечених громадян є неналежною, нестабільною, поки що її важко отримати.

На нашу думку, ключовими кроками у реформуванні української системи соціального захисту є:

- зробити реформу всеохопною та інклюзивною, а до розробки та реалізації державної політики у цій сфері залучати соціальних працівників, правозахисників та представників вразливих груп населення;
- інтегрувати програми соціальної допомоги та страхування до комплексної системи соціального захисту, для цього потрібно сформувати єдиний реєстр пільговиків;
- запровадити базову формулу розрахунку пенсії, щоб підтримувати розмір пенсійного забезпечення з часом;
- полегшити доступ до своїх пенсій жителів непідконтрольних територій, для цього необхідно відмежувати пенсійні виплати від реєстрації внутрішньо переміщених осіб;

- забезпечити роботою молодь та жінок, а також підвищити рівень офіційного працевлаштування;
- запровадити мінімальний рівень соціального захисту для забезпечення системного страхування від бідності, інших ризиків і непередбачених витрат.

Ключові шляхами вдосконалення соціального страхування згруповано на рис. 3.3.

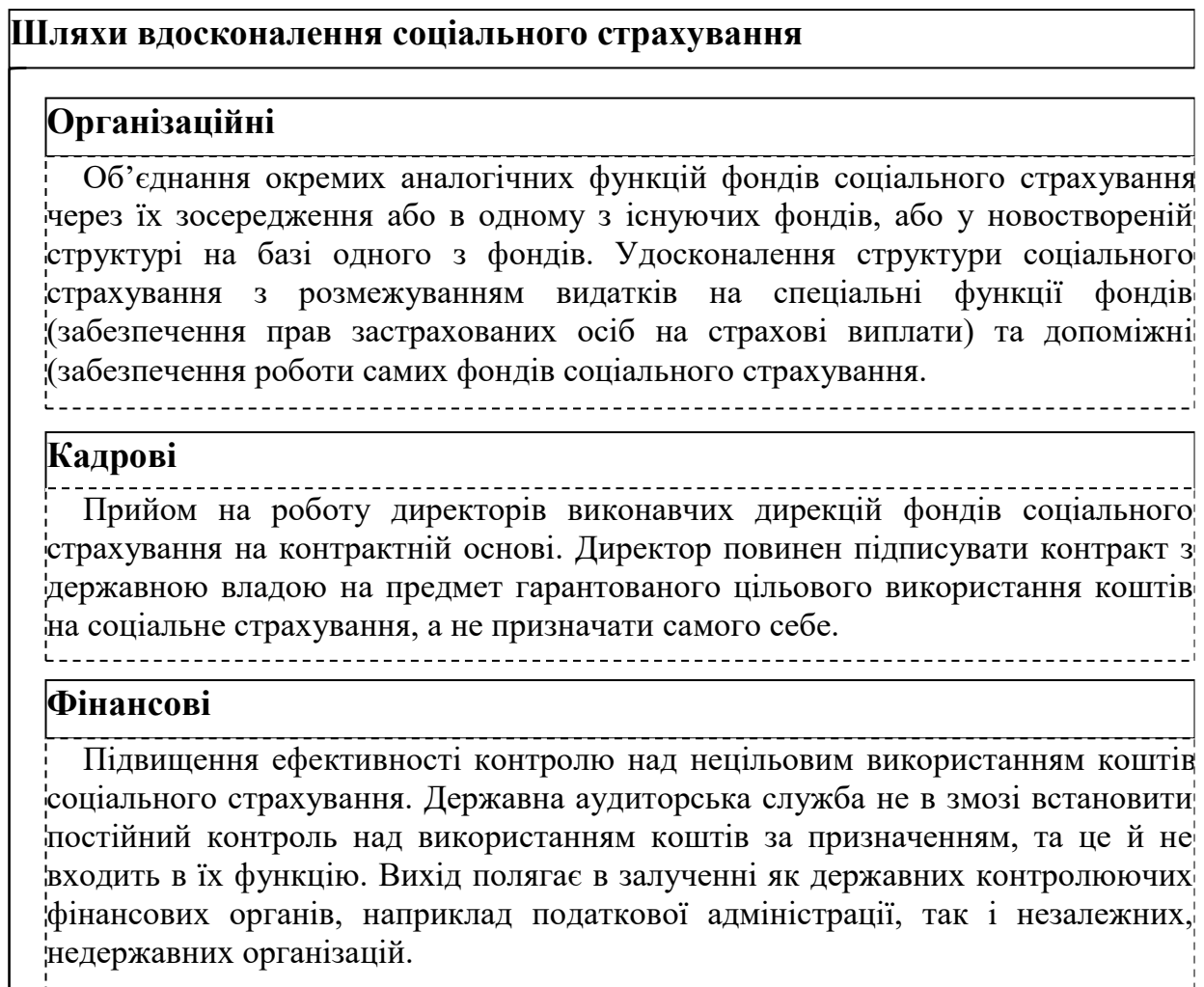

Рис. 3.3. Ключові шляхами вдосконалення соціального страхування

* Джерело: авторське узагальнення за даними джерел [22-24].

Вищевказані шляхи вдосконалення соціального страхування спрямовані на вирішення наступних завдань:

- створення стійкої і стабільної фінансової системи соціального страхування для гарантованих страхових виплат застрахованим особам за рахунок страхових внесків;

- створення ефективної системи управління соціальним страхуванням за участю представників трьох сторін соціального партнерства;
- удосконалення системи виплат;
- встановлення дієвого контролю над цільовим використанням коштів цільових страхових фондів;
- встановлення дієвого контролю над дотриманням законодавства в соціальній сфері [12; 18].

В умовах прогнозованого скорочення кількості населення працездатного віку можливість участі у соціальному страхуванні має стати потужним стимулом підвищення рівня економічної активності населення України. Це потребує коригування існуючої соціальної політики в напрямі більш динамічного розвитку системи соціального страхування. Експерти припускають, що незабаром Україна може зазнати серйозних економічних витрат через демографічну кризу. За прогнозами, населення України до 2050 року скоротиться на 20%, при цьому збільшиться кількість громадян, чий вік перевищує 65 років. Це істотно похитне і без цього нестійку пенсійну систему. Покращення функціонування системи соціального страхування в Україні може включати в себе різні аспекти, зокрема:

1. Реформа системи: потрібно провести комплексну реформу системи соціального страхування з метою підвищення її ефективності та прозорості. Це включає в себе перегляд і спрощення правил страхування, зменшення бюрократії та уникнення зловживань.
2. Підвищення страхових внесків: уряд може розглянути можливість підвищення страхових внесків для покриття більшого спектру соціальних потреб, таких як пенсії, медичне обслуговування та безробіття.
3. Зменшення корупції: розробити та впровадити механізми для боротьби з корупцією в системі соціального страхування, забезпечивши максимальну прозорість та відкритість процесів.

4. Використання технологій: впровадження сучасних технологій та інформаційних систем допоможе спростити процеси адміністрування та зменшити ризик помилок та зловживань.
5. Сприяння зайнятості: розвивати програми підтримки зайнятості та навчання для безробітних, щоб зменшити потребу у соціальному страхуванні.
6. Вдосконалення системи оцінки потреб: регулярно оцінювати соціальні потреби населення та відповідно до них адаптувати систему соціального страхування.
7. Забезпечення доступності медичних послуг: забезпечити доступність якісних медичних послуг для всіх громадян, щоб зменшити навантаження на систему медичного страхування та покращити стан здоров'я нації.
8. Сприяння освіті та навчанню: забезпечити доступність якісної освіти та навчальних програм для всіх громадян, щоб підвищити кваліфікацію та зробити їх більш конкурентоспроможними на ринку праці.
9. Соціальні інновації: підтримувати інноваційні проекти та програми, спрямовані на поліпшення якості життя громадян і підвищення їх соціальної стабільності.
10. Публічний діалог і участь громадян: залучити громадян до прийняття рішень стосовно системи соціального страхування через публічний діалог, опитування та участь у роботі комітетів та консультацій.

Загальний успіх у покращенні системи соціального страхування залежить від комплексного підходу та спільних зусиль уряду, громадян та експертів з цієї галузі.

Отже, для забезпечення стабільності розвитку загальнообов'язкового державного соціального страхування необхідно: здійснювати постійний моніторинг та аналіз показників ефективного використання коштів фондів соціального страхування для удосконалення його діяльності; запровадити практику проведення періодичних прогнозних розрахунків фінансового стану фонду; оприлюднювати інформацію щодо видатків на адміністративно-

господарські витрати фонду, у тому числі щодо розмірів винагород посадових осіб; оприлюднювати інформацію про результати перевірок діяльності фонду (на офіційному веб-сайті фонду); забезпечити прозорість фінансових потоків для суб'єктів системи загальнообов'язкового державного соціального страхування.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження системи соціального страхування в Україні дало змогу визначити, узагальнити, розробити і запропонувати практичні рекомендації щодо перспектив розвитку останньої:

1. Соціальне страхування є важливою складовою частиною соціальної політики держави та водночас невід'ємним компонентом соціального захисту населення, адже, однією з головних функцій держави є забезпечення гідних умов життя та добробуту громадян. При переході України до соціально спрямованої ринкової економіки роль держави у проведенні соціальної політики збільшується.

2. Пенсійний фонд України як основний орган пенсійного забезпечення стосовно соціального захисту населення є найбільшим позабюджетним цільовим фондом, що здійснює управління фінансами державної пенсійної системи і виступає гарантом її стабільності. Діяльність Пенсійного фонду регулюється багатьма законодавчими і нормативними актами, які визначають його завдання і функції, а також збір та розподіл обов'язкових страхових внесків, які призначені для здійснення пенсійного забезпечення та виплат соціальних допомог.

3. Фінансування ПФУ характеризується нестабільністю, що відповідно визначає динаміку видаткової частини. Низький рівень фінансового забезпечення та акумуляції власних коштів ПФУ зумовлений зокрема нестачами платежів від економічних агентів. Різке скорочення частки соціальних внесків в Україні у 2018-2022 роках впливає на доходи ПФУ та фінансування за рахунок коштів державного бюджету. Як наслідок, існує системний дефіцит власних фінансових ресурсів ПФУ. В цілому солідарна пенсійна система фінансово не спроможна забезпечити пенсійні виплати в повних обсягах.

4. Встановлено, що для забезпечення стабільності розвитку загальнообов'язкового державного соціального страхування необхідно:

здійснювати постійний моніторинг та аналіз показників ефективного використання коштів фондів соціального страхування для удосконалення його діяльності; запровадити практику проведення періодичних прогнозних розрахунків фінансового стану фонду; оприлюднювати інформацію щодо видатків на адміністративно-господарські витрати фонду, у тому числі щодо розмірів винагород посадових осіб; оприлюднювати інформацію про результати перевірок діяльності фонду (на офіційному веб-сайті фонду); забезпечити прозорість фінансових потоків для суб'єктів системи загальнообов'язкового державного соціального страхування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамик О.В. Організація обліку виконання бюджету органами Пенсійного фонду України. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2020. № 5. С. 36-42.
2. Бабич О. Накопичувальна система: плюси й мінуси. *Вісник Пенсійного фонду України*. 2022. №11. С. 30-31.
3. Бахмач А. Недержавні пенсійні фонди, статистика, перспективи. *Вісн. Пенсійного фонду України*. 2021. № 9 (75). С. 14-16.
4. Бечко П. К. Податковий менеджмент: навч. посіб. / П. К. Бечко, Н. В. Лиса. К. : Центр учбової літера тури, 2009. 288 с.
5. Бечко П. К. Місцеві фінанси : навчальний посібник / П. К. Бечко, О. В. Ролінський. К. : ЦУЛ, 2007. 192 с.
6. Бойко М.Д. Право пенсійного забезпечення в Україні: Навчальний посібник – 2-ге вид., випр. і доп. / М.Д. Бойко. Київ: Атака, 2016. 356 с.
7. Гаврюшенко Г. Працевлаштування осіб з обмеженими фізичними можливостями: світовий досвід. *Соціальний захист-щомісячний інформаційний та науково-виробничий журнал*. 2022. №11. С. 23-34.
8. Гриненко А.М. Накопичувальна пенсійна система та ризики її впровадження в Україні. *Управління розвитком: Зб. наук. ст.* Х.: ХНУ. 2020. №4. С. 192-196.
9. Європейська соціальна хартія. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2021. №51. С.23-57.
10. Єнісеєв А.М. Платники, база для нарахування та розміри єдиного внеску на соціальне страхування. *Бухгалтерія в сільському господарстві*. 2022. №2. С.15-19.
11. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення (у цифрах і фактах). К.: Міністерство праці та соціальної політики України, Пенсійний фонд України. 2020. 72 с.
12. Зайчук Б.О. Система пенсійного забезпечення сьогодні і завтра: Коментар застосування Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» / Б.О. Зайчук, В.С. Микитенко, В.І. Семендяєва. Київ: «Формат» ВПД, 2018. 336 с.
13. Зайчук Б.О. Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Навчальний курс / [Б.О. Зайчук, О.Б. Зарудний, С.Б. Березіна, В.Т. та ін]. – Київ: НВП «АВТ», 2019 р. 256 с. (Інтегрований навчально-атестаційний комплекс).
14. Зайчук Б.О. Пенсійний фонд України. Організаційно-правові та соціально-економічні засади функціонування / [Зайчук Б.О., Зарудний О.Б., Березіна С.Б., Александров В.Т., Недбаєва С.М.] К : «АВТ», 2016. 156 с.
15. Зайчук Б. О. Система пенсійного забезпечення: сьогодні і завтра : Коментар застосування Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Б. О. Зайчук, В. С. Никитенко, В. І. Семендяєва. К. : Формат, 2019. 352 с.
16. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради. 1996. №2. 141 с.

17. Литвиненко В. Інструкція про порядок нарахування і сплати внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. *Все про бухгалтерський облік*. 2019. №7. С.15-30.
18. Малецький О. Накопичувальна система Російської Федерації: досвід початку використання. *Вісник Пенсійного фонду України*. 2022. № 8 (50). С. 17-20.
19. Мальований М.І. Історичний розвиток системи пенсійного забезпечення в світі. *Економіка АПК*. 2020. №3. С. 31-38.
20. Мальований М.І. Перспективи розвитку недержавного пенсійного страхування сільського населення. *Економіка АПК*. 2021. №2. С. 136-142.
21. Мальований М.І. Розвиток пенсійного страхування сільського населення: Монографія, за ред. академіка УААН М.Й. Маліка // Умань: СПД Сочінський, 2008. 270 с.
22. Мальований М.І. Соціальне страхування : навчальний підручник [для студ. вищ. навч. зал.] / М.І.Мальований, П.К. Бечко, В.П.Бечко // Умань: Видавець «Сочінський», 2011. 476 с.
23. Ніколаєнко В. Три кроки до забезпеченої старості. *Вісник пенсійного фонду України*. 2022. №10. С. 20-25.
24. Основні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні // Схвалено Указом Президента України від 13 квіт. 1998 р. № 291/98. Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1082.988.0>.
25. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення у 2009 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>.
26. Пічуров Р.В. Реформування пенсійних систем: досвід латиноамериканських країн. *Фінанси України*. 2020. № 9. С.84-92.
27. Плиса В.Й. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні. Навч.посіб. Л.: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 160 с.
28. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 9 липня 2003 р. №1058-IV. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http://Ліга:Еліт Закон Copyright: ІАЦ \"Ліга\". 2020](http://Ліга:Еліт Закон Copyright: ІАЦ \).
29. Про недержавне пенсійне страхування: закон України від 9 липня 2003 р. №1057-IV. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http://Ліга:Еліт Закон Copyright: ІАЦ \"Ліга\". 2021](http://Ліга:Еліт Закон Copyright: ІАЦ \).
30. Про Пенсійний фонд України, положення затверджене Указом Президента України від 1 березня 2001 р. №121 (із змінами). [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http://Ліга:Еліт Закон Copyright: ІАЦ \"Ліга\". 2020](http://Ліга:Еліт Закон Copyright: ІАЦ \).
31. Про пенсійне забезпечення: Закон України від 5 листопада 1991 р. №1788-XII, затверджено Постановою ВРУ від 6 грудня 1991р. №1931-XII.
32. Про додаткові заходи щодо підвищення рівня пенсійного забезпечення: Постанова КМУ від 24 липня 2004 р. № 943. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http://Ліга:Еліт Закон Copyright: ІАЦ \"Ліга\". 2021](http://Ліга:Еліт Закон Copyright: ІАЦ \).
33. Про державну службу: Закон України від 16 грудня 1993 р. №3723-XII. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
34. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23.12.10р. №2857-VI.

35. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні: Закон України від 16 грудня 1993 р. №4 (із змінами). [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

36. Про заходи щодо впровадження персоніфікованого обліку відомостей у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування: Указ Президента від 4 травня 1998 року № 401. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http://Ліга: Еліт Закон Copyright: ІАЦ \"Ліга\". 2009](http://Ліга: Еліт Закон Copyright: ІАЦ \).

37. Про медико-соціальні експертні комісії: Положення затверджене постановою КМУ від 22 лютого 1992 р. №83. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http://Ліга: Еліт Закон Copyright: ІАЦ \"Ліга\". 2020](http://Ліга: Еліт Закон Copyright: ІАЦ \).

38. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань, які спричинили втрату працездатності: Закон України від 23 вересня 1999 р. (із змінами) – [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http://Ліга: Еліт Закон Copyright: ІАЦ \"Ліга\". 2019](http://Ліга: Еліт Закон Copyright: ІАЦ \).

39. Про затвердження списків №1 і №2 виробництв, робіт, професій, посад і показників, що дають право на пенсію за віком на пільгових умовах: Постанова КМУ від 11 березня 1994 р. № 162. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http://Ліга: Еліт Закон Copyright: ІАЦ \"Ліга\". 2021](http://Ліга: Еліт Закон Copyright: ІАЦ \).

40. Про встановлення груп інвалідності: Інструкція затверджена Міністерством охорони здоров'я України та з узгодження Федерації профспілок України від 28 грудня 1991р. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http://Ліга: Еліт Закон Copyright: ІАЦ \"Ліга\". 2020](http://Ліга: Еліт Закон Copyright: ІАЦ \).

41. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07. 2010р. №2464-VI [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

42. Польовик Л. Особливості нарахування та сплати єдиного внеску / Л. Польовик. *Все про бухгалтерський облік*. 2011. №4. С. 8-9.

43. Ричік Л.І. Пенсійна реформа та її фінансові наслідки. *Україна: аспекти праці*. 2020. №5. С. 19-26.

44. Рудик В.К. Використання зарубіжного досвіду в розвитку пенсійного страхування в Україні. *Формування ринкових відносин*. 2022. №2. С. 180-185.

45. Сальникова Т. Пенсійне забезпечення: світовий досвід. *Вісн. Пенсійного фонду України*. 2008. № 7 (73). С. 24-27

46. Соколик М.П. методологія моделювання пенсійного забезпечення на заощаджувальних засадах. *Економіка і прогнозування*. 2021. №1. С. 42-59.

47. Скуратівський В.А. Основи соціальної політики / В.А. Скуратівський, О.М. Палій // Навч.посіб. К.: МАУП, 2022. 200 с.

48. Сплата страхових внесків до Пенсійного фонду України: зб. нормат.-правових док / [упоряд. : М. М. Данюк, Н. В. Кирієнко]. К. :ІВЦ ДПА України, 2020. 207 с.

49. Терemenko Н. Нархування і сплата страхових внесків, порядок визначення страхових виплат у новій системі державного пенсійного страхування. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2022. №10. С. 59-66.

50. Шаповал М. Страхування як довгостроковий інструмент подолання наслідків кризи. *Вісник пенсійного фонду України*. 2022. №1. С. 24-25.

ДОДАТКИ

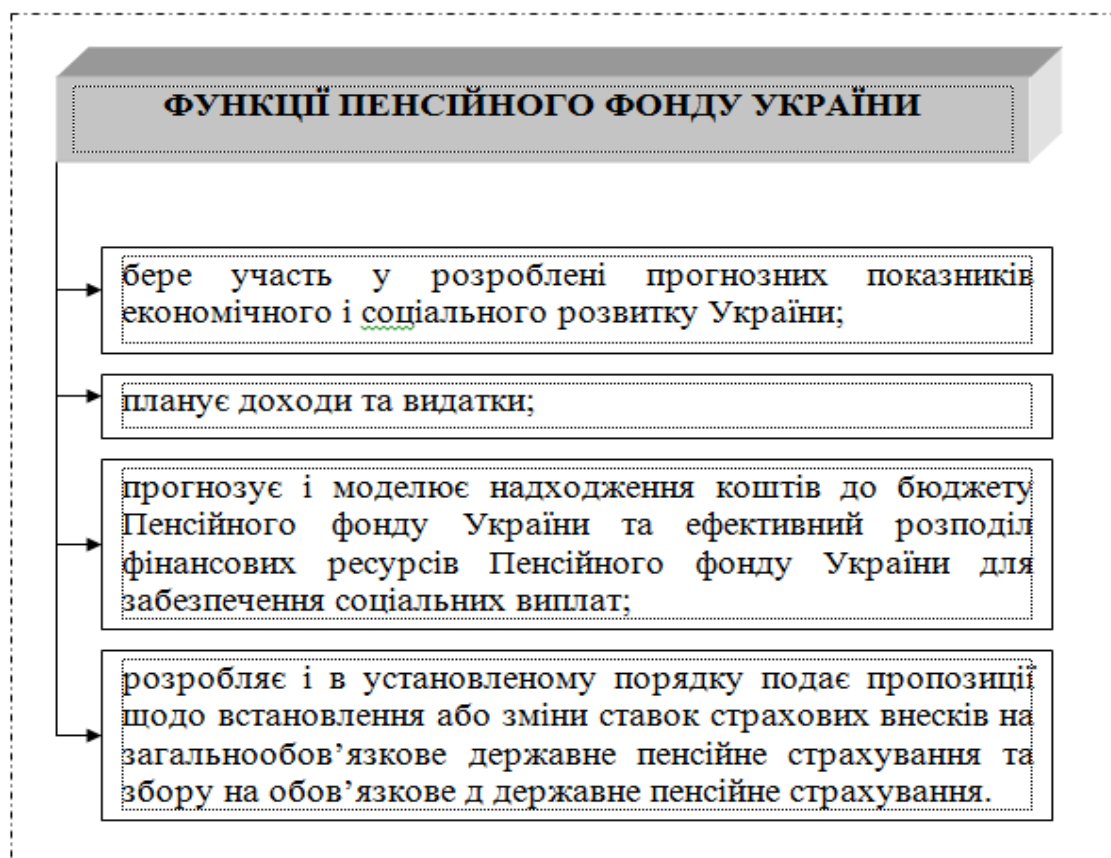

Рис. 1. Функції Пенсійного фонду України

Джерело: узагальнено автором за даними джерел 1-3; 42.

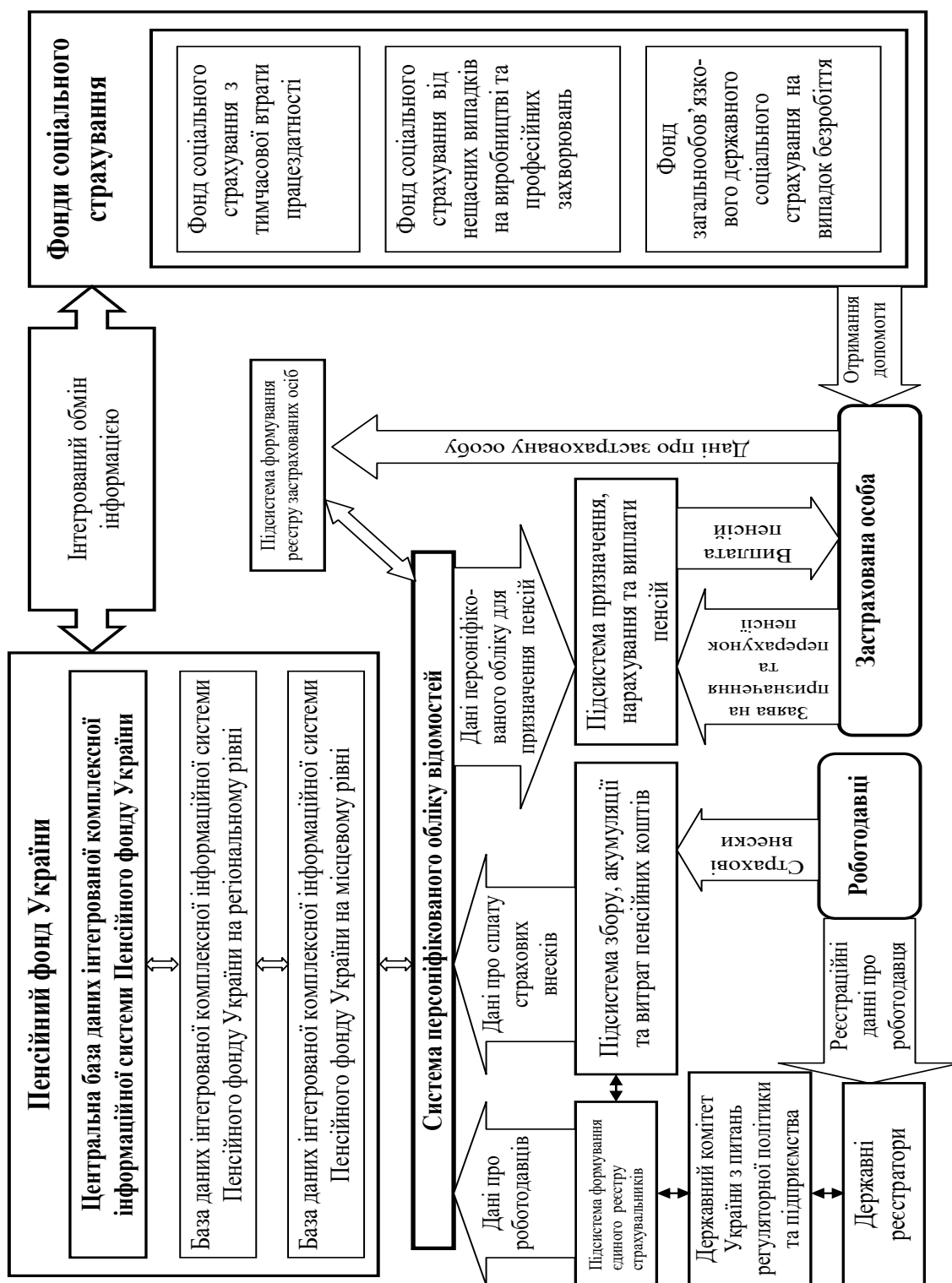

Рис. 1. Комплексна система функціонування Пенсійного фонду України

Джерело: складено автором за даними джерел 30; 39; 48.